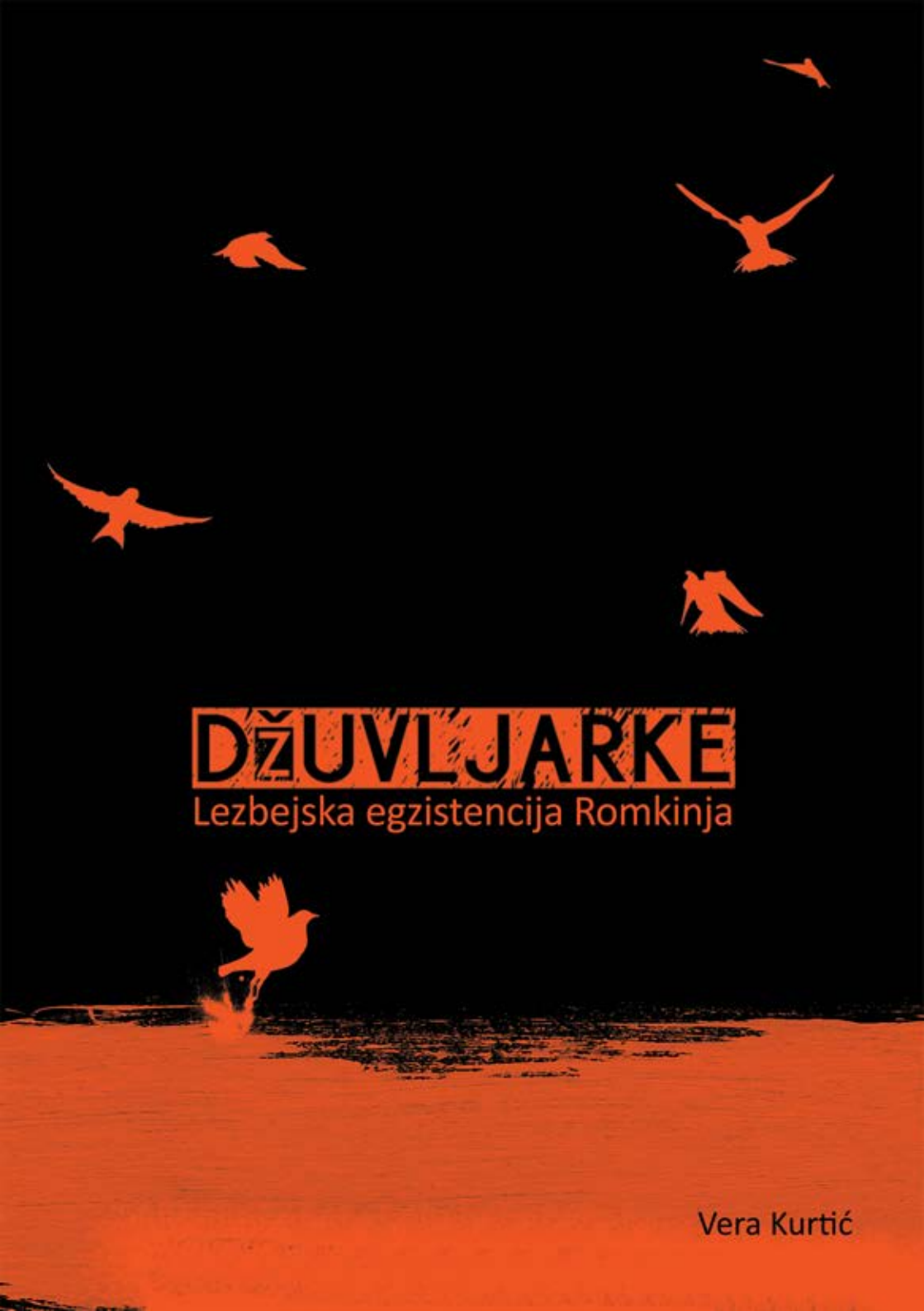

DŽUVLJARKE

Lezbejska egzistencija Romkinja

Vera Kurtić

Džuvljarke, Lezbejska egzistencija Romkinja

Autorka: Vera Kurtić

Izdavač: Ženski prostor, Niš

Za izdavača: Ana Zorbić

Lektura: Ana Zorbić, Bojana Golubović

Dizajn: Hristina Piskulidis

Tiraž: 500

Štampa: Punta, Niš

ISBN: 978-86-88475-04-4

Ovaj tekst je nastao zahvaljujući pozivu Evropskog centra za prava Roma 2012. godine za tekstove koji se bave istraživanjem rodne ravnopravnosti Roma i Romkinja, u kojima je jedna od mogućih tema bila i položaj LGBT osoba. Zahvaljujem se na prihvatanju predloga da se piše o lezbejskoj egzistenciji Romkinja, kao i na prilici da se ova tema konačno nađe na međunarodnoj aktivističkoj sceni. Svi stavovi i mišljenja sadržani u ovom radu predstavljaju stav autorke i ne nužno i Evropskog centra za prava Roma.

Posebnu zahvalnost upućujem Đorđu Jovanoviću, Anki Sandeski (Anca Sandescu) i Nataši Lamero (Natasha Lamoreux) na podršci i korisnim savetima, kao i Ani Zorbić i Hristini Piskulidis na nesebičnoj pomoći da se rad objavi i u štampanom izdanju.

Vera Kurtić

Džuvljarke

Lezbejska egzistencija Romkinja

Džuvljarke [Žuvlärke] - pojam koji u romskom jeziku na srpskom govornom području i uz njegov uticaj označava lezbejku, ženu koja voli žene. Obično ima negativnu konotaciju u matrici heteronormativnog patrijarhata.

Svi lični podaci su promenjeni. Nemojte se
truditi da prepoznate neku od nas.

Ako smo nevidljive – neka to sada bude u
našu korist!

I Uvod

*Tišina je, još više negoli
različitost, sila ugnjetavanja
žena, a u moći koja proizilazi
iz okupljanja žena leži
mogućnost potpunog izra-
žavanja i promene.¹*

Kris Korin

Zašto je važno da se ovaj tekst napiše

Ideja za ovaj tekst potiče odavno zato što lično mislim da je važno da se govori o Romkinjama koje su lezbejke i koje žive u Srbiji. Romkinje se na našim prostorima najčešće pominju u rasističkim i seksističkim vicevima većinske populacije, ili ponekad u negativnim prikazima medija kao one koje su na teretu socijalne brige ili su

¹ Stihovi Kris Korin (Corrin) su iz predgovora hrvatskom izdanju Rich, Adrienne, *Prisilna heteroseksualnost i lezbejska egzistencija*, Kontra, Zagreb, 2002

prekršiteljke zakona, što gotovo uvek prati i velika doza zabeleženog rasizma ukoliko postoji mogućnost za ostavljanje komentara čitalaca na internetu. Sa druge strane, u krugovima koji se mogu definisati kao romski aktivistički, često se govori o odgovornosti Romkinja za zajednicu, porodicu, kao o stubu kuće. Generalno, o lezbejkama u Srbiji se takođe ne govori, ili se govori na način da se osporava jednakost sa ostalim ljudskim bićima. Zato su Romkinje lezbejke trostuko, ili čak višestruko, marginalizovane i žive nevidljivu egzistenciju, a kao takve su ranjive na sve moguće oblike nasilja i diskriminacije. Govoreći o postojanju Romkinja lezbejki, otvara se put osnaživanju konkretnih žena, koje sada nemaju ime, koje su nevidljive ili su predmet poruge i žrtve raznih oblika nasilja i diskriminacije.

Savremeno društvo nam daje taman toliko prostora da se očekuje da je iskustvo marginalizovanosti jednako za sve pripadnike/ce jedne grupe. Međutim, ako pažljivije sagledamo pojedinačne živote, vidimo da to nije tako – a akcija usmerenih na to da se razmatra višestruka diskriminacija je malo. U Srbiji je, kao i u drugim istočnoevropskim zemljama, do pre samo malo više od 15 godina bilo nezamislivo govoriti o Romkinjama i o pojmu višestruke diskriminacije. One koje su tu temu uvele u feminističku i u romsku političku agendu jesu same Romkinje. Svi ostali pokušaji da se govori o toj temi nisu adekvatno predstavljali Romkinje i njihove živote, bili su potpuno pogrešni jer su odražavali stereotipe, pa čak i ponavljali opresiju nad Romkinjama. Brojni su primeri kada su romski aktivisti, ili oni koji su

tako sami sebe nazvali, pokušavali da se bave „ženskim pitanjem“. To bavljenje se najčešće sastoji od organizovanja folklornih priredbi, održavanja i promocije tradicije, perpetuiranja rodni uloga, pitanja „reproduktivnog zdravlja romske populacije“. Zapravo, postoji ogroman otpor od strane zvaničnog pokreta za prava Roma u kome dominiraju muškarci prema bilo kojoj temi koja se tiče isključivo žena. Sama sam od strane nekih aktivista dobijala uputstva da o ugnjetavanju Romkinja smem da govorim samo u okviru teme prisilne sterilizacije koje su nad Romkinjama činile institucije sistema država u regionu, ali nikako o ugovorenim brakovima ili prodaji nevesta koji se događaju u romskoj zajednici iz koje i sama dolazim. Za ženske grupe generalno,² Romkinje su bile i ostale potpuno nezanimljivo područje, a za većinu feminističkih – one za koje i dalje nema prostora i vremena da bi se razmišljalo o njima i delovalo uz njih. U tim krugovima se dešava da čujem mišljenja da i Romkinje mogu da postignu sve isto kao i druge žene ako se budu dovoljno potrudile, ili da im je „dosta više tih Romkinja i njihovih zahteva“. Isto se događa i kada je seksualna orijentacija u pitanju, a još je lakše, upravno na primeru Romkinja lezbejki, objasniti teret roda, rase,

² Iako je ova činjenica poznata, treba istaknuti razliku između ženskih i feminističkih grupa jer ženske grupe nisu nužno feminističke, kao što ni feminizam nije uvek nužno samo mesto za žene. Za širu javnost, ova distinkcija nije uvek jasna. Posebno je važno naglasiti da ni sve Romkinje aktivistkinje nisu automatski feministkinje, kao što ni sve lezbejke nisu feministkinje ili aktivistkinje.

nacionalne pripadnosti, klase i manjinske seksualne egzistencije.

U feminističkoj teoriji i aktivizmu na Zapadu, glasovi žena koje nisu belkinje su više prisutni, a njihova i dalje teška politička borba ima duži staž. Napori naših crnih sestara nam pružaju podršku da se razviju aktivizam i teorija kod Romkinja, posebno uvođenjem pojma intersekcionalnosti (*intersectionality*),³ koji se odnosi na višedimenzionalnost same marginalizovanosti. Ukrštanje rase, klase, roda, seksualne orijentacije itd. u SAD-u postaje predmet pre svega kritičkih teorija, imenovanih najpre u pravničkim akademskim krugovima koji postaju svesni opasnosti od tzv. neutralnosti i objektivnosti prava i zakona, što ne znači da aktivistkinje bilo kog pokreta za oslobođenje nisu bile svesne prožimanja različitih vrsta opresija na njihove živote i pre samog uvođenja pojma. Rasizam, seksizam, homofobija, transfobija, ksenofobija, klasizam i sve druge vrste diskriminacije postaju povezane i ne mogu se ispitivati razdvojene jedna od druge. Ukrštanje različitih opresija kao što su rasizam i homofobija su u Srbiji neiskazane oblasti o kojima je neophodno progovoriti. Taj glas mora biti jasno politički jer se ne radi samo o potrebi da se toleriše postojanje različitosti i učine male sistemske korekcije kojima će se stvoriti

³Sam pojam intersekcionalnosti u feminističku teoriju ulazi 1989. godine kroz delo pravnice Kimberli Krenšou (Crenshaw), *Mapping the Margins*, i predstavlja važan doprinos koji postaje standard u multidisciplinarnom pristupu iskustvima preklapanja identiteta i diskriminacije.

privid jednakosti, jer verujem da tema interseksionalnosti zasluŹuje veću paŹnju kako u Srbiji tako i u ostalim drŹavama regiona. Nadam se da će ovaj rad posluŹiti kao sredstvo kojim će se podstaći dalja razmišljanja i koja će dovesti do sveobuhvatne političke agende gde će ljudska prava LGBT Roma i Romkinja zauzeti svoje mesto.

Tema kojom se bavimo u ovom tekstu – egzistencija žena koje su i Romkinje i lezbejke, žena koje imaju emotivne i seksualne Źudnje ka drugim ženama – a i seksualnost sama po sebi, jeste i dalje tradicionalno tabu, ali seksualnost je jedna od suštinskih odlika naših bića. To je deo našeg ličnog identiteta, naših veza i zajednica, pa i našeg društva. Ne samo u romskim zajednicama već i šire, posebno je tabuizirano prićati o Źenskoj seksualnosti, ma koliko ocenjujemo da je srpsko društvo razvijeno u odnosu na neka druga društva, ili da su romske zajednice drugaćije u odnosu na ono koliko su bile patrijarhalne u prošlosti. Još uvek smo kao Źene suoćene sa tim da, bile mi iz manjinske zajednice, ili ne, visoko obrazovane, ili potpuno nepismene, naša seksualnost nailazi na opresiju u društvu, od medija i industrije, a same osećamo nelagodu kada govorimo o njoj. Mi kao Romkinje i naša seksualnost, posebno onih koje imaju drugaćiju seksualnu orijentaciju od normativno heteroseksualne, podleŹemo brojnim pritiscima i konstantnom kršenju naših ljudskih prava. Za nas ćije Źivote na poseban naćin određuje nacija, rasa, rod, seksualna orijentacija, ovi problemi su višestruki. Posebno je teško biti Romkinja lezbejka u Srbiji, i to ne

samo zato što je položaj i prava LGBT osoba u Srbiji u ovom trenutku tema sa toliko reakcija (od ignorisanja do nasilja), niti samo zato što se upravo dešava narastajući rasizam prema Romima i Romkinjama, ili zbog zatvorenosti samih romskih zajednica, nego i zbog potpunog negiranja naših života i našeg postojanja.

Ovim tekstom ukazujem pre svega na ulogu patrijarhata, što je obično za tekstove objavljene u Srbiji, a koji se bave pravima Roma i Romkinja, često mnogo šira tema od uobičajne kritike društvene realnosti (mada kapitalizam kao problem ostavljam po strani, iako je podjednako važan). Teme i problemi kojima se bavimo u svom aktivizmu su samo posledice patrijarhata jer on predstavlja hijerarhiju moći jedne grupe ljudi nad drugom, vladavinu „oca, kralja, sveštenika“ u zajednici u kojoj dominiraju muškarci. Ovakav odnos moći ne znači samo dominaciju muškaraca nad ženama, već i hijerarhiju u odnosima između samih muškaraca, što je potpuno vidljivo ako se samo pogleda društvena stvarnost. Dominacija, tlačenje i eksploatacija su odlika moderne civilizacije. Beli muškarci imaju moć i kontrolu nad belim ženama, takođe imaju moć i kontrolu nad ženama i muškarcima koji nisu beli. Nebeli muškarci imaju moć i kontrolu nad nebelim ženama (ali ne i nad belim ženama). Kritika patrijarhata je moguća i sa pozicije nebelih muškaraca prema dominaciji belih muškaraca, ali je to tema koja se tek otvara i koja još uvek nije prihvaćena od većine muškaraca. To je i kritika pozicije onih koji poseduju

zemlju i sredstva za proizvodnju i njihovog odnosa prema onima koji to nemaju.

Patrijarhat utilitiziranjem zakona, religija, običaja i prakse već vekovima kontroliše ženski rad, ženska tela, reproduktivnost i seksualnost. Seksualnost se u patrijarhalnim društvima koristi kao osnovno oružje za kontrolu nad ženama i iskazivanje muške moći. To ne predstavlja ništa što bi bilo specifično samo za Rome i Romkinje. Jedino vrsta kontrole i potčinjavanja varira od društva do društva i od istorijskog perioda. Kod feminističkih autorki, kao što je to opisala i Adrijan Rič, nailazimo na načine uz koje se moć muškaraca nad ženama održava u rasponu od fizičke prisile do kontrole svesti. Rič citira Ketlin Gou (Gough), koja nabroja osam „osobina muške moći u drevnim i savremenim društvima“⁴. To su: negiranje ili nametanje ženske seksualnosti, upravljanje i iskorišćavanje ženskog rada kako bi se kontrolisao njegov proizvod, kontrole i oduzimanja dece, fizičko ograničavanje i sprečavanje kretanja žena, korišćenje žena kao objekata u muškim transakcijama, onemogućavanje ženske kreativnosti, uskraćivanje pristupa velikim oblastima društvenog znanja i kulturnih dostignuća. Ako izdvojimo samo neke poznate prakse, kao što su: kažnjavanje žena za gubitak nevinosti pre braka, preljube ili lezbejskog odnosa; određivanje žene kao čiste i nečiste; oduzimanje moći

⁴Adrijan Rič citira Ketlin Gou (Gough), *The Origin of the Family* u svom eseju *Prisilna heteroseksualnost i lezbejska egzistencija, Kontra*, Zagreb, 2002. str. 36

ženama u reproduktivnom periodu i negiranje seksualnosti žena nakon menopauze (Puri daj); silovanje; ugovoreni brakovi i prodaja nevesta; prostitucija; seksistički vicevi; kontrola abortusa, kontrola rađanja, prisilna sterilizacija; uskraćivanje pristupa zdravstvenoj zaštiti; oduzimanje dece posle razvoda; isključivanje iz procesa obrazovanja; nemogućnost zapošljavanja; zabrana izlaska na ulicu; svođenje žena na suprugu, majku i domaćicu; prisvajanje zarade žena; nasilje u porodici, i čak uobičajeno društveno ponašanje kao što je prepričavanje seksističkih viceva i još mnogo toga, videćemo da smo potpuno prikazali svakodnevni život mnogih Romkinja u istoriji i danas.

Ovo nam pokazuje da su žene kontrolisane tako što su definisane kao objekti u relaciji prema muškarcima. Žene koje deluju izvan tih relacija bivaju kažnjavane tako što su isključene ili izolovane od drugih, suočene sa siromaštvom, pa i fizičkim nasiljem. Na mnogo načina lezbejke predstavljaju opasnost muškoj kontroli nad ženama i celokupnom patrijarhalnom sistemu. Pojam prisilne hetereoseksualnosti kojom Rič objašnjava mehanizme nametanja ženama da je heteroseksualnost jedini mogući i prihvatljivi način života, kao i potiranje istorije lezbejske egzistencije, u feminističku teoriju unosi tumačenja ključna za dalja razotkrivanje društvene opresije nad ženama. Sam termin lezbejska egzistencija nam daje upravo ono što je vekovima nedostajalo da opiše lezbejske živote – to nije samo seksualni čin i izbor partnera, to je pojam koji se odnosi i na sve ostalo.

Lezbejska egzistencija dekonstruiše pojam porodice, intimne veze, roditeljstva, društvenih veza, jezika, osećanja bezbednosti, osećaja pripadnosti zajednici – svih institucija patrijarhata. Ona znači i izmeštanje iz uporišta muške dominacije nepripadanjem naciji, nepripadanjem državi, ocu, mužu, crkvi... *U zemlji bez jezika i bez zakona...mape koje su nam dali su već godinama zastarele.*⁵

Vidljiva lezbejska egzistencija Romkinja razbija dominantan diskurs belog patrijarhata, pretnju muškoj nadmoći i kontroli oličenoj u heteroseksizmu, sistemu u kome živimo i koji je naša realnost. Suštinski, biti lezbejka znači izmestiti se iz ekonomske i seksualne zavisnosti od muškaraca, biti Romkinja lezbejka znači subverziju kako u svojoj sopstvenoj zajednici, tako i subverziju u zajednici većine. Romkinja lezbejka stvara nelagodu društvenom poretku neodgovarajući rasistički zamišljenom modelu Romkinje – trudne i sa mnogo dece, sa nasilnim mužem – stožerom nejednake moći između dva roda, Romkinje kao seksualnog objekta – poput Esmeralde i Karmen, čije čari zavode muškarce kao prostitutke i egzotične zabavljačice, što je predstava na koju je većina upravo navikla.⁶ To znači i

⁵Adrijan Rič, 21 ljubavna pesma: XIII, *San o zajedničkom jeziku* (Adrienne Rich, *Twenty One Love Poems: XIII, The Dream of a Common Language*, Njujork: W. W. Norton & Co., 1978.)

⁶U komentarima čitalaca internet članka Romkinje lezbijke žrtve trostruke diskriminacije, jedna osoba je napisala „Romkinje lezbejke... gde ovaj svet ode???", ceo članak dostupan je na

preispitivanje čitavog društva jer zahtevi Romkinja lezbejki nose podsetnik da su zahtevi marginalizovanih univerzalni i legitimni, da se ne odnose isključivo na okvire većinskog naroda i da oslobođenje mora biti opšte (iako politički još neartikulisani, zahtevi Romkinja lezbejki se odnose na život bez diskriminacije, što se može videti i iz ličnih priča žena objavljenih u ovom tekstu). Otuda da su i društvene prisile toliko jake, Romkinje lezbejke se suočavaju sa nasiljem, izolacijom i opresivnim običajnim praksama. Romska zajednica je ovde direktni i simbolički ugnjetač, direktni zato što teži očuvanju postojećeg sistema u okviru same zajednice, simbolički jer čuva poredak hijerarhije belog muškarca. Onaj deo društva koji je u Srbiji homofobičan, a koji predstavlja i većinu, nema posebno izraženu svest da se zahtevi za LGBT prava odnose i na pripadnike i pripadnice drugih manjina. U naporu da jednostavno žive svoju egzistenciju ili možda i menjaju svoj položaj, pripadnici i pripadnice manjina se sa prvom linijom prepreka suočavaju još u samoj zajednici, u porodici i okolini. Do većinske zajednice zahtevi Romkinja i Roma za LGBT prava ne dopiru. Tako su i najvidljivije osobe u Srbiji u zagovaranju LGBT prava oni koji i sami pripadaju većini, barem po boji kože ili etničkoj pripadnosti, i to ne samo zato što je izražavanje zahteva za LGBT prava pitanje hrabrosti, nego zato što društvo u svojoj tendenciji da iznova proizvodi neprijatelja može da zamisli po jednu vrstu različitosti.

<http://www.telegraf.rs/vesti/814912-romkinje-lezbijke-zrtve-trostruke-diskriminacije-video> (pristupljeno 3. 9. 2013)

Neophodno je objasniti zašto koristim množinu – romske zajednice, a ne romska zajednica. Verujem da biti Rom ili Romkinja ne znači imati istovetno iskustvo. Ono može biti slično, ali, zahvaljujući mnogim faktorima, razlikuje se, kao što je, na primer, mesto i okolina gde živimo. Kroz rad na ovom tekstu sam to mišljenje i potvrdila: u odnosu na spremnost za promene, neke sredine su tradicionalnije i zatvorenije, neke su otvorenije za promene i uticaje od spolja. Ove razlike su posledica spleta društvenih odnosa, ekonomske situacije, pristupa obrazovanju, zapošljavanju i resursima koje poseduju neromi. Surandita Raj, feministička teoretičarka, u svom tekstu *Razumeti patrijarhat*⁷ pokazuje kako se u kontekstu Indije manifestacija patrijarhata može razlikovati od kaste do kaste, kao i u okviru različitih religija ili geografskih oblasti, što je svakako blisko i romskim zajednicama. Slično je i sa potčinjenošću žena u razvijenim zemljama, ali da ono što je svuda zajedničko patrijarhatu je kontrola nad ženskom seksualnošću i uticaj klase, etniciteta, religije na njenu reprodukciju. Ova kontrola razvija svoje načine delovanja kroz istoriju i postaje institucionalizovana i legitimizovana kroz različite ideologije, društvene prakse i institucije, kao što su porodica, vera, klasa, obrazovanje, mediji, zakon, država i društvo. Na primeru Romkinja u Srbiji to znači da nije isto živeti u romskom naselju ili van njega, u selu i gradu, roditi se na jugu ili severu zemlje, izbeći sa

⁷Ray, Suranjita, *Understanding Patriarchy*, Department of Political Science, Daulat Ram College, Delhi univerzitet.

Kosova, biti deportovana natrag u Srbiju iz zemlje gde si tražila azil, poticati iz porodice koja prima ili je uskraćena za socijalnu pomoć, ili se roditi u porodici u kojoj su odrasli članovi mogli da pronađu posao. Usled ovih varijabli, svaka od nas je suočena sa različitim manifestacijama patrijarhata. O tome će biti više u samom tekstu.

Svesna sam, ipak, da će tekst izazvati brojne kritike od strane romskih muškaraca i žena iz različitih romskih zajednica, što sam videla da se dešava svaki put kada se unutar zajednice progovori javno o položaju žena. Nadam se da će se koristiti činjenicama, a ne već izgovorenim rečenicama *da to kod Roma uopšte nije tako*. Poznato je da je istorija muškog opiranja ženskoj emancipaciji možda i zanimljivija od priče o samoj emancipaciji.⁸ Ne mogu da se setim razloga zašto neka poruka ne bi mogla biti javno upućena samoj romskoj zajednici, poziv da menjamo sami sebe, jer previše samouverenosti i arogancije nikada ne može voditi u boljitak. To važi i za šire društvo. Oslobođanje od predrasuda je odgovornost čitavog društva. Možda nam naše različitosti pomognu da potvrdimo da mi jesmo oni i one koji vode opštu oslobodilačku borbu, a to ne možemo da shvatimo dok ne pogledamo širu sliku. Kako navodi bel huks: „Osobe koje se bore za iskorenjivanje seksizma, bez podrške borbama za okončanje rasizma ili klasizma, podrivaju sopstvene napore. Osobe koje se bore za iskorenjivanje rasizma i klasizma, a podržavaju

⁸ Vulf, Virdžinija, *Sopstvena soba*, Plavi jahač, Beograd, 2000.

seksističku opresiju pomažu da se održe kulturološke osnove svih oblika grupne opresije.⁹

Egzistencija Romkinja lezbejki nije tema specifična za ženske grupe, romske ženske grupe ili romsku zajednicu. Nadam se da će ovaj tekst poslužiti kao početak izražavanja onih glasova koji su predugo ćutali i da će dati doprinos da se otvori tema lezbejske egzistencije Romkinja, kako u Srbiji tako i van nje, i podrži samoorganizovanje autonomnih grupa koje će se oformiti u bliskoj budućnosti. U jednom od poslednjih brojeva američkog časopisa *Time* naišla sam na nadahnujuću rečenicu: „Ono što je juče bilo nemoguće već sutra postaje neizbežno.“¹⁰ Borba za ljudska prava LGBT osoba nije važan prioritet samo za LGBT zajednicu, već cilj koji neprestano dobija nove saveznike sa najrazličitijih strana: „Borba se odvija u naizgled nepovezanim područjima: dakako u sudnicama, ali i u bolnicama, dečjim vrtićima, bibliotekama i na muzičkim pozornicama“.¹¹ Tako je i sa lezbejskom egzistencijom Romkinja, pa i sa njenom vidljivošću: ona se ne odvija daleko od rešavanja problema sa kojima se susreće romska zajednica, ili posebno od prava LGBT osoba u

⁹bel huks, *Od margine ka centru*, prev. Milica Minić, Feministička 94, Beograd, 2006.

¹⁰<http://swampland.time.com/2013/03/28/how-gay-marriage-won/> (pristupljeno 3.4.2013.) i <http://www.crol.hr/portal/aktivizam-politika/politika/4710-gej-parovi-na-naslovnici-timea-gej-brakovi-ve-su-pobijedili.html> (pristupljeno 3. 4. 2013)

¹¹Ibid.

Srbiji, ta egzistencija jeste deo opšte agende. Ono što se nekad činilo čudnim uskoro će postati stvarnost.

Metodologija

Tekst o Romkinjama lezbejkama ne može da se napiše drugačije nego ovako, kao kritika sa pozicije Romkinje lezbejke prema patrijarhatu belih muškaraca, crnih muškaraca, Roma muškaraca, belih žena, samih Romkinja, prisilne heteroseksualnosti i internalizovanog rasizma i homofobije. Ova tema nadilazi statistiku ili analizu zakona, Romkinje lezbejke su nevidljive, duboko sakrivene i u realnosti većine, a naročito u teoriji.

Pisati odgovorno znači poći od ženskog iskustva jer su žene jedine protagonistkinje svojih života. Da bih napisala ovaj tekst, razgovarala sam sa drugim Romkinjama lezbejkama u različitim romskim zajednicama, ali i sa aktivistkinjama organizacija koje su ženske, romske ženske, romske grupe unutar LGBT organizacije i lezbejske. Većini Romkinja lezbejki koje poznajem u Srbiji je bilo prilično teško da se odluče da ispričaju svoju životnu priču jer su strah i izolacija duboko ukorenjeni u našim telima i mnogima od nas ne dopuštaju da se izrazimo, i o njima sam mogla da čujem i učim samo preko drugih žena. Njih 15 je ipak pristalo da se uključi, znajući i da će tekst objavljen od strane organizacije kao što je Evropski centar za prava Roma (ERRC) značiti da će Romi i Romkinje aktivisti/kinje moći da vide delove njihovih priča. Taj hrabar korak pratila je i spremnost 10 muškaraca i žena, romskih

aktivista/kinja, da sa mnom razgovara na temu kako oni vide lezbejsku egzistenciju, kako je vidi romska zajednica, kršenje ljudskih prava; kao i dve lezbejske organizacije Labris – organizacija za lezbejska ljudska prava (Beograd) i Novosadska lezbejska organizacija (Novi Sad). Pozivu za razgovor se odazvala i koordinatorka projekta *Višestruka diskriminacija – LGBTIQ Romi i Romkinje* (grupa za podršku, istraživanje i senzibilizaciju drugih nevladinih organizacija i državnih institucija) koji se 2008. i 2009. godine sprovodio u okviru organizacije Gayten LGBT iz Beograda.

Svi razgovori u okviru ovog istraživanja su obavljeni od novembra 2012. do aprila 2013. godine u nekoliko gradova u Srbiji.

U ovom tekstu progovaraju žene sa kojima sam pričala. Sve one su vlasnice do sada neizgovorenih i nenaslušanih glasova. I one sa kojima sam razgovarala i one koje su ostale neme su me sve nepovratno inspirisale za mnogo više analiza i akcija. To što verujem da je lično političko, donelo mi je hrabrosti da o ovome mogu i smem da govorim i iz ličnog iskustva. Nije mi bila namera da predstavim sve odlike života lezbejki Romkinja, niti da govorim u ime svih. Zato je i važno imati na umu da dolazimo iz različitih konteksta i sa drugačijim iskustvima.

Pored autentičnih ličnih priča, bilo mi je važno da, na primeru Srbije, ukažem i na suštinsko neprepoznavanje višestruke diskriminacije u zakonima i praksama, kao i

na posledice toga po živote realnih žena. Svi navedeni statistički podaci, kao i podaci iz drugih istraživanja, odnose se na period do kraja 2012. godine.

Koliko je meni poznato, ovo je prvo istraživanje lezbejske egzistencije Romkinja, ne samo u Srbiji već i u dugim zemljama. Iskreno se nadam da grešim i da mogu da pročitam i neke druge tekstove koji se bave našim razlikama i bogatstvima. Međutim, u svom dosadašnjem istraživanju nisam našla druge izvore, ovo je prvi tekst koji sadrži priče hrabrih žena i vi ste sada slušaoci/teljke njihovih do sada neizgovorenih glasova.

II Podsetnik na realno stanje u kontekstu Srbije

Diskriminacija na osnovu pola, rase/nacionalne pripadnosti i seksualne orijentacije je široka tema i ona ne može u celosti biti obuhvaćena u ovom tekstu, niti je moguće pomenuti sve njene manifestacije i odlike. Kako se ovde bavimo spletom svih ovih svojstava, navešću samo neke kratke ilustracije položaja žena, Roma i LGBT osoba u Srbiji, a koje dokumentuju probleme sa kojima se Romkinje lezbejke suočavaju.

Položaj žena

Diskriminacija prema ženama je jedan od najraširenijih vidova diskriminacije u Srbiji. Ključni uzroci jesu čvrsto ukorenjeni tradicionalni i patrijarhalni stereotipi o rodnim ulogama žena i muškaraca u porodici i široj zajednici. Žene su u nepovoljnijem položaju u odnosu na muškarce u svim oblastima društvenog života. Prema

izveštajima nadležnih državnih organa,¹² žene su diskriminirane u pogledu učešća u odlučivanju, u ekonomskoj sferi i obrazovanju, izraženo je rodno zasnovano nasilje prema ženama, nejednakost u sferi informisanja – kako u načinu predstavljanja žena u medijima, tako i u zauzimanju rukovodećih pozicija, itd. Iako istraživanja institucija sistema na temu nasilja nad ženama ima jako malo, podaci ženskih grupa, poput istraživanja Viktimološkog društva Srbije iz 2001. godine, govore da je svaka treća žena u Srbiji žrtva fizičkog nasilja u porodici (30,6%), a svaka druga žrtva psihičkog nasilja (46,1%). Svaka četvrta žena je bar jednom u životu bila izložena fizičkom nasilju u porodici, dok se policiji prijavljuje samo 16,5% slučajeva nasilja u porodici.¹³

Nasilje nad Romkinjama u porodici i zajednici

Kada su Romkinje u pitanju, podaci o rodno zasnovanom nasilju ukazuju da je ovaj problem još ozbiljniji. Istraživanje organizacije Ženski prostor iz Niša, rađeno na uzorku od 200 ispitanica u romskom naselju u Nišu 2001. godine, pokazuje da 100% ispitanica doživljava ili je nekada doživljavalo psihičko, a 94% fizičko nasilje. Ostalih 6% koje su se izjasnile da nikada

¹² *Izveštaj Poverenice za zaštitu ravnopravnosti*, Beograd, 2011. Nalazi Poverenice za zaštitu ravnopravnosti, Uprave za rodnu ravnopravnost Republike Srbije i Zaštitnika građana o diskriminaciji potvrđuju ove podatke

¹³ Nikolić-Ristanović, Vesna, *Porodično nasilje u Srbiji*, Beograd, 2002. godine

nisu bile u situacijama fizičkog nasilja iznele su da muž udari šamar „ponekad, u šali“ ali, to nisu ocenile kao nasilje. Od onih koje trpe fizičko nasilje, 98% trpi nasilje od strane supruge. Kao najčešći razlog pominju alkoholizam od strane bračnog druga, kao i postojanje ljubomore, i slično. Svaka četvrta žena je trpela fizičko nasilje i od strane svekra, dok je čak 45% trpelo psiho-fizičko nasilje od strane svekrve. Kao ostali nasilnici u okviru porodice navode se deveri i zaove (15%), a u jednom slučaju se kao nasilnik pojavljuje i suprugov deda. Iako je mali broj žena u svom iskustvu prepoznalo nasilje pre udaje, oko 90% anketiranih je reklo da njihovi muževi tuku i njihovu decu, a isto toliki procenat da su njihove majke trpele nasilje od strane svog muža, te se nameće zaključak da su ispitanice verovatno bile suočene sa nasiljem od ranog detinjstva.¹⁴

Diskriminacija i nasilje nad Romima

Centar za istraživanje etniciteta u istraživanju iz 2002.¹⁵ beleži da u Srbiji ima 593 romskih naselja, svako sa po najmanje 15 porodica.¹⁶ Većina tih naselja se nalazi u

¹⁴Kurtić, Vera, *Nasilje nad Romkinjama: iz izveštaja o kršenju ljudskih prava Romkinja*, Priručnik za rad sa ženama sa traumom muškog nasilja, Autonomni ženski centar, Beograd, 2008.

¹⁵Nažalost, nema dostupnih sistematičnih istraživanja novijeg datuma i to predstavlja značajan nedostatak u podacima.

¹⁶Centar za istraživanje etniciteta, Božidar Jakšić i Goran Bašić, *Romska naselja, uslovi života i mogućnosti integracije Roma u Srbiji*, Beograd, 2002.

Beogradu, centralnoj Srbiji, Vojvodini i južnoj Srbiji.¹⁷ Tada je ukupno 43,5% svih naselja klasifikovano kao nehigijensko ili *slamovi* (sirotinjska naselja)¹⁸. Takođe, pokazalo se da je većina ovih naselja segregisano, da se nalaze na obodima gradova, neka čak i fizički odvojena ogradama od drugih naselja u kojima živi većinsko stanovništvo.¹⁹ U njima su kuće sagrađene od materijala sa otpada, ne mogu da pruže dovoljnu zaštitu od vremenskih uslova i nisu povezane na električnu mrežu. Više od četvrtine tih naselja nemaju ni uvedenu vodu, a samo jedna trećina ima asfaltirane puteve.²⁰ Pored teških uslova života i prisilna raseljavanja iz naselja predstavljaju važan problem za romsko stanovništvo. Najveći broj raseljavanja se dešava u Beogradu.²¹ Kako potvrđuje i Regionalni centar za manjine, vlasti beogradskih i drugih opština u Srbiji prinudno iseljavaju Rome i Romkinje iz domova koji se nalaze u neformalnim romskim naseljima, oni ostaju bez svojih domova i često gube svu svoju imovinu i mogućnost da

¹⁷UNDP, *Human Development Report Serbia 2008: Regional cooperation*, Belgrade, 2008, dostupno na:

http://www.undp.org.rs/download/nhdr2008_eng.pdf str. 136.

¹⁸Ibid.

¹⁹Organizacija PRAXIS i drugi, Informacije poslate Komitetu za eliminaciju rasne diskriminacije u svrhu inicijalnog periodičnog izveštaja Republike Srbije, 78. zasedanje, dostupno na:

http://www2.ohchr.org/english/bodies/cerd/docs/ngos/Praxis_RegionalCentreforMinorities_CEKOR_CHRIS.pdf str. 5.

²⁰Ibid. str. 16.

²¹Serbia: EU Enlargement Programme ERRC report, maj 2012. godine, str. 3, dostupno na:

<http://www.errc.org/cms/upload/file/ecprogress-serbia-2012.pdf>.

se izdržavaju. Za ove gubitke nisu obeštećeni. Organizacija PRAXIS iz Beograda je u ime Koalicije protiv diskriminacije u novembru 2012. godine podnela pritužbu Poverenici za zaštitu ravnopravnosti zbog toga što je u kontejnerskim naseljima uspostavljen takav pravni režim koji ne postoji ni u jednom drugom slučaju i koji se ne odnosi i na ostale kategorije stanovništva. Ovaj režim se primenjuje na građane koje Grad Beograd smešta posle pojedinih prinudnih iseljenja iz neformalnih romskih naselja.²²

²²U izveštaju Praxisa stoji: „Gradska uprava propisala je da u slučaju da Romi koji stanuju u kontejnerskim naseljima ne usvoje ‘pravila lepog ponašanja prema predstavnicima institucija grada Beograda’, zatim ne pokažu ‘aktivan odnos prema naporima Grada da se socijalizuju pojedinci i njihove porodice’ ili pak ukoliko ‘prime goste u kontejnerima u kojima stanuju’, oni ponovo mogu biti prinudno iseljeni iz smeštaja koji im je obezbeđen. Na osnovu ovih diskriminatornih odredbi, Gradska uprava iselila je 11 porodica ili 44 osobe.“ O prinudnim raseljavanjima i kršenju ljudskih prava, preporučujem izveštaje Platforma za ostvarivanje prava na adekvatno stanovanje: PRAXIS, Regionalni centar za manjine, CHRIS, NSHC, YUCOM, Centar za prava manjina, kao i međunarodne organizacije Amnesty International *Home is more than a roof over your head*, Amnesty International 2011, izveštaj dostupan i na http://www.amnestyusa.org/sites/default/files/eur700012011en_1_2.pdf kao i *After Belvil Serbia needs new laws against forced eviction*, dostupan na: <http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR70/015/2012/en/d97ae40c-0701-452a-b9b8-d2491a7322e1/eur700152012en.pdf>

Pokušaji doseljavanja Roma van romskih naselja su uzrokovali negodovanje većinskog stanovništva.²³ Jedan od medija je 2012. godine izvestio o nemirima u beogradskom naselju Resnik povodom odluke Grada Beograda da tamo preseli Rome iz Belvila, kada je povređeno trinaest policajaca i dva muškarca civila, dok je 20 osoba privedeno zbog nemira. Ovo se sve dogodilo upravo 8. aprila, na Međunarodni dan Roma i Romkinja.

Tokom prethodnih godina Evropski centar za prava Roma prati porast prisilnih raseljavanja Roma u Srbiji. ERRC i nekoliko drugih lokalnih nevladinih organizacija okupljenih oko zajedničke Platforme o adekvatnom stanovanju su od 2009. do 2013. godine registrovali ukupno 18 prisilnih raseljavanja na teritoriji Beograda. Raseljeno je preko 650 romskih porodica, odnosno preko 2.700 osoba.²⁴ Ove organizacije navode da je u skoro svim zabeleženim slučajevima prisilnih raseljavanja vidljivo kršenje nekog ljudskog prava, naročito u neobezbeđivanju adekvatnog ili čak bilo kakvog alternativnog smeštaja, uprkos činjenici da se država Srbija na to obavezala po međunarodnim dokumentima.²⁵ Takođe, primećen je nedostatak

²³ <http://www.euractiv.rs/srbija-i-eu/3871-poloaj-roma-i-dalje-teak-u-srbiji>

²⁴ Platforma za ostvarivanje prava na adekvatno stanovanje, media release, 26. decembar 2012, dostupno na: <http://www.mc.rs/platforma-za-ostvarivanje-prava-na-adekvatno-stanovanje.4.html?eventId=8820>.

²⁵ Serbia: EU Enlargement Programme, ERRC report, maj 2012. str. 3. i 4, dostupan na:

informisanja Roma i Romkinja direktno pogođenih raseljavanjem, u svakoj fazi ovog procesa, bez obezbeđivanja zakonom propisanog postupka i nadoknade za pričinjenu materijalnu štetu prisilno raseljenim licima.²⁶

Romi i Romkinje u Srbiji nisu ugroženi samo diskriminatornim merama i akcijama od strane državnih i lokalnih vlasti, očigledan je i trend rasta rasne netrpeljivosti u većinskoj populaciji. Romi i Romkinje, kako domicilni tako i raseljeni, bivaju i mete fizičkih napada. Prema izveštaju ERRC-a, ovi napadi se dešavaju kako u javnim, tako i u privatnim okruženjima, počinioci su pojedinci, ali i organizovane grupe, od privatnih lica do policajaca. Žrtve su žene, deca, muškarci, cele romske zajednice, nasumično izabrani.²⁷

Često se umanjuje ozbiljnost pojava zločina iz mržnje i samim tim se oni pogoršavaju kroz odbijanje policije i/ili sudskih organa da ih prepoznaju kao takve, a zatim i procesuiraju. Trenutna situacija je da zločini iz mržnje upereni protiv Roma i Romkinja ostaju nekažnjeni. Poverenica za zaštitu ravnopravnosti je, takođe, izvestila da su Romi često mete rasno motivisanih napada koji često ostaju neadekvatno istraženi i procesuirani.²⁸

<http://www.errc.org/cms/upload/file/ecprogress-serbia-2012.pdf>

²⁶Ibid.

²⁷Ibid.

²⁸Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Godišnji izveštaj za 2011. dostupan na:

ERRC prati slučajeve nasilja nad Romima u srpskim medijima i izveštajima nevladinih organizacija. Od 2008. godine ova organizacija je zabeležila 24 izveštaja o nasilju nad Romima, uključujući slučaj sa Molotovljevim koktelom. Nasilje upereno protiv Roma se takođe dešava nakon prisilnih raseljavanja. Ovim izveštajem nisu obuhvaćeni svi napadi, ali svakako su istaknuti oni najozbiljniji koji se tiču romskih zajednica i pojedinaca/ki.

Šanse da se Romi obrazuju ili zaposle

Stanje u obrazovanju romske dece karakteriše nizak broj upisanih u osnovne škole, visok stepen napuštanja osnovnog obrazovanja i pogrešno raspoređivanje učenika u specijalne škole i odeljenja sa obrazovanjem koje je ispod standarda.²⁹ Inkluzivno obrazovanje je još uvek nerazvijeno u potpunosti i previše romske dece se i dalje upisuje u specijalne škole.³⁰ Međutim, broj upisane romske dece u specijalne škole je opao, sa 8 na 6% tokom poslednjih godina.³¹ Preliminarni podaci o

<http://www.ravnopravnost.gov.rs/files/2011%20Regular%20Annual%20Report.pdf>

²⁹ERRC submission to UN UPR on Serbia, 16. jul 2012, str. 3, dostupno na: <http://www.errc.org/cms/upload/file/serbian-un-upr-submission-16-july-2012.pdf>

³⁰Serbia 2012 Progress Report, European Commission, Brussels, oktobar 2012. dostupno na: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/packa/ge/sr_rapport_2012_en.pdf

³¹Strategija razvoja obrazovanja u Srbiji do 2020. godine Službeni glasnik RS Br. 107/2012 09.11.2012., str. 29. dostupno na:

stepenu obrazovanja kod Roma po podacima popisa iz 2011. godine pokazuju da je više od 15% svih Roma u Srbiji starijih od 10 godina nepismeno³², upoređeno sa nacionalnim prosekom nepismenosti koji je ispod 2%.³³ Od svih nepismenih Roma, 69% su žene, dok 34,2% Roma ima nepotpuno osnovno obrazovanje – 11% onih iz opšte populacije. Romi, naročito Romkinje, predstavljaju najdiskriminisaniju grupu na tržištu rada.³⁴ Evropska Komisija protiv rasizma i netolerancije (ECRI) u svom izveštaju iz 2011. navodi da Romi u Srbiji zauzimaju najniži ekonomski položaj i da postoji skoro potpuno isključenje Roma iz javnog sektora, što ukazuje na obrazac diskriminacije protiv Roma.³⁵ Niska obrazovna postignuća se reflektuju i na nisku stopu

<http://www.mpn.gov.rs/prosveta/page.php?page=307>

³²Radio Beograd I, *Romano Them: intervju sa gđa. Snežana Lakčević, Direktorka odeljenja za popis, Republički zavod za statistiku, Beograd, 7.2.2013.* dostupno na:

<http://www.rts.rs/page/radio/sr/story/23/Radio+Beograd+1/1262072/Romano+Them.html>

³³Statistički zavod Republike Srbije, *Podaci o školskoj spremi, pismenosti i kompjuterskoj pismenosti –po gradovima i opštinama*, Beograd, 2013, str. 102, dostupno na:

http://popis2011.stat.rs/?page_id=2134&lang=lat

³⁴Serbia 2012 Progress Report, European Commission, Brussels, October 2012 dostupno na:

http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/package/sr_rapport_2012_en.pdf.

³⁵European Commission against Racism and Intolerance Secretariat, *ECRI report on Serbia (fourth monitoring cycle)*, 31.5.2011, str. 18, dostupno na: <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/country-by-country/serbia/SRB-CbC-IV-2011-021-ENG.pdf>

zaposlenosti: samo svaki peti Rom je zaposlen u Srbiji. Raspon zaposlenosti između Roma i opšte populacije predstavlja 29 procenata. Nizak nivo obrazovanja se takođe odražava i na mnogo niže zarade. Prosečan mesečni prihod zaposlenih Roma je 48% niži u odnosu na pripadnike većinske zajednice.³⁶

Diskriminacija i nasilje nad LGBT građanima i građankama

O LGBT građanima i građankama se u Srbiji govori najviše, a možda samo i tada, kada se organizuje Parada ponosa. To je jedan od jasnih pokazatelja stanja ljudskih prava LGBT osoba i njihovog prava na okupljanje i ostvarenje vidljivosti. U Srbiji je, za razliku od nekih zemalja u regionu, tek nakon 2000. počelo da se razmišlja o organizovanju Parade ponosa, i prvi put je planirana i pokušana da se izvede u Beogradu 2001. godine. Organizatori/ke su smatrali da je nakon demokratskih promena u Srbiji moguće izvesti i manifestaciju koja će da pokaže da u Srbiji postoje LGBT osobe, ali je završena pre nego što je i počela, prebijanjem učesnica i učesnika od strane desničarskih grupa, navijača, pripadnika klerofašističkih grupa i jednog vidljivog sveštenika Srpske pravoslavne crkve, a

³⁶Svetska Banka, *Ekonomski troškovi društvene isključenosti Roma*, april 2010., dostupno na engleskom jeziku:

http://siteresources.worldbank.org/EXTROMA/Resources/Economic_Costs_Roma_Exclusion_Note_Final.pdf; za poređenje: u Bugarskoj je mesečni prihod manji za 31%, Rumuniji 55%, i 58% u Republici Češkoj.

verovatno i mnogo njih koji nisu bili u mantijama. Reakcija policije je potpuno izostala, snimci na kojima se vidi da su mirno posmatrali napade na učesnike/ce parade se nalaze na internetu³⁷, mada je nekoliko policajaca takođe bilo napadnuto. Povređeno je više učesnika/ca Parade ponosa, ali i slučajni prolaznici/ce koji su napadačima delovali kao LGBT. Vlada i državni zvaničnici se nisu javno oglasili povodom ovog događaja.

Parade su planirane i otkazivane i 2004. i 2009. godine. Manifestacija je ipak održana sledeće godine, 10. oktobra 2010, i bila je praćena brojim neredima izazvanim od strane desničarskih i klerofašističkih grupa koje su želele da uđu na Paradu. U povorci je učestvovalo oko 1.000 osoba dok je broj policajaca koji su je obezbeđivali bio pet puta veći. U pravom ratu na ulicama Beograda koji je trajao oko 5 sati povređena je 141 osoba a privedeno 207.³⁸ Naredne dve godine je vlast u poslednjem trenutku donosila odluke da zabrani održavanje parade. Najava održavanja parade je uvek praćena istupima nacionalističkih grupa, a nasilje nad LGBT osobama se u tom periodu povećava. Takođe, povećava se i nasilje prema osobama koje su percipirane kao LGBT.

Izveštaj Gej strejt alijanse (GSA) o stanju LGBT ljudskih prava u Srbiji u 2012. godini³⁹ sadrži pojedinačne

³⁷ <https://www.youtube.com/watch?v=nUOH7nrVfys>

³⁸ <https://www.youtube.com/watch?v=wT3NC9LOozE>

³⁹ Gej strejt alijansa, Godišnji izveštaj o stanju ljudskih prava LGBT osoba u Srbiji za 2012. godinu, Beograd, 2013.

slučajeve pokušanih i izvršenih fizičkih napada. Ovi napadi predstavljaju oko 70% svih prijavljenih slučajeva u 2012. dok su ostali kvalifikovani kao pretnje, govor mržnje i diskriminacija. GSA je dokumentovala 14 fizičkih napada i četiri pretnje zasnovane na pravoj ili pretpostavljenoj seksualnoj orijentaciji ili rodnom identitetu. Najznačajniji i najbrutalniji slučaj je onaj protiv V.M. (25), gej muškarca kojeg je pretukla grupa muškaraca u blizini beogradskog gej kluba septembra 2012. Najverovatnije je da su koristili mesarski čekić i V.M. je zadobio teške telesne povrede. Kako slučajevi nasilja nad LGBT ljudima često ostaju neprijavljeni, u ovom izveštaju se navodi da postoji mali porast u broju prijavljenih slučajeva policiji od strane žrtava tokom 2012. Pošto kod LGBT ljudi postoji visok nedostatak poverenja u policiju i sudstvo, mala je spremnost za prijavljivanje i procesuiranje. Tokom 2012. od ukupnog broja fizičkih napada i pokušaja fizičkih napada koji su prijavljeni organizaciji GSA, oko 70% je prijavljeno policiji i/ili dalje procesuirano pred nadležnim institucijama.

Istraživanje medija pod nazivom „Odnos građana prema diskriminaciji u Srbiji“⁴⁰ koji su sprovedli kancelarija Poverenika za ravnopravnost i CESID (Centar za slobodne izbore i demokratiju) tokom novembra 2012.

⁴⁰Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, i CESID, „Odnos građana prema diskriminaciji u Srbiji“, Beograd, 2012. dostupno na: http://www.ravnopravnost.gov.rs/jdownloads/files/izvestaj_diskriminacija_cpe_cesid_undp_decembar_2012.pdf

godine je imalo za cilj da obezbedi stalni nadzor stavova građana prema diskriminaciji i njihov nivo (ne)tolerancije, predrasuda i nivoa društvene i etničke distance između određenih društvenih grupa. Ovo istraživanje je obuhvatilo reprezentativni uzorak od 1.196 pojedinaca/ki starijih od 15 godina u Srbiji. 30,2% ispitanika/ca ne bi želelo da ima LGBT osobu kao komšiju, 32,5% ne želi da ima LGBT kolegu, LGBT šef bi bio nepoželjan kod 40,6%, državnik koji bi bio predstavnik LGBT zajednice bi bio nedobrodošao kod 48,4%, 46,2% ne želi LGBT prijatelja, 58,8% ne želi da LGBT osoba radi sa predškolskom decom, i konačno, čak 79,5% ne želi LGBT članove u svojim porodicama. U izveštaju se navodi da je vidljiv porast netolerancije kada se ima u vidu da je slično ispitivanje 2009. godine dalo cifru od 69% onih koji ne žele LGBT članove u svojim porodicama, dok u istraživanju iz 2012. ovaj broj dostiže skoro 80%.⁴¹

Nasilje kao mehanizam održavanja homofobije i patrijarhata

Iskustva Organizacije za lezbejska ljudska prava – Labris iz Beograda, pokazuju da su nasilje nad lezbejkama i strah koji nasilje proizvodi ključni mehanizmi kojima se održava patrijarhalni i homofobični sistem u kome živimo. U podacima kroz istraživanje *Život između nasilja i subkulturnog geta: LGBTTIQ osobe i njihov*

⁴¹ Ibid. str. 29

*svakodnevni život u Srbiji*⁴², otkrivamo da čak 90% ispitanika i ispitanica potvrđuje da seksualna orijentacija prema istom polu, koja odudara od dominantne heteroseksualne matrice, proizvodi nasilan odgovor većeg dela društva.⁴³ U istraživanju je navedeno da su mnogi od ispitanika svedočili o različitim oblicima nasilja (emocionalno nasilje, premlaćivanje, egzistencijalna ugroženost), koje su ili lično ili posredno iskusili, susretavši se sa neposrednim posledicama nasilnih epizoda koje su doživeli njihovi prijatelji, poznanici, bliske osobe⁴⁴, ali i potvrđeno da se niko od ispitanika u slučaju nasilja nije obratio ili obratila policiji, usled verovanja da se prijavljivanjem neće ništa postići.

Analiza prikupljenih intervju a u pomenutom istraživanju, pokazuje da svi ispitanici/ce vlastite uvide o nasilju nad LGBTTIQ populacijom prelamaju sa ličnim iskustvima u osveščivanju sopstvenog rodnog identiteta,

⁴² Jarić, Isidora, *LGBTTIQ osobe i njihova svakodnevnica u Srbiji*, objavljeno u *Antropologija* 11, sv. 2, Beograd 2011. Rad je nastao u okviru naučnog istraživačkog projekta: Izazovi nove društvene integracije u Srbiji: koncepti i akteri, Instituta za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu, a terenski deo istraživanja sproveden je uz organizacionu i finansijsku pomoć Organizacije za lezbejska ljudska prava – Labris.

⁴³ Ibid. str. 141–142.

⁴⁴ Ibid. str. 142. U uzorku od ukupno 183 osobe, 86 ispitanika/ce, ili 46,9% uzorka, lično je doživelo nasilje. Sedamnaest ispitanika/ca je doživelo i psihičko i fizičko nasilje, tj. 9,29% ukupnog uzorka. Od toga, 85% od onih koji su doživeli fizičko nasilje doživeli su i psihičko, dok je među onima koji su doživeli psihičko nasilje, njih 19,78% doživelo i fizičko nasilje.

seksualne orijentacije i sebe kao socijalnih aktera u različitim socijalnim procesima, te da su trenuci osveščivanja sopstvene različitosti i njeno iskazivanje neodvojivi od svesti da je nasilje pretnja ili od samog iskustva nasilja. Nasilje indukovano kulturnim stereotipima i usvajano u procesu socijalizacije, biva doživljavano kao ono koje je nemoguće promeniti ili izbeći, a potencijalni ili stvarni nasilnici nisu prvenstveno nepoznate osobe, navijači ili osobe sa psihičkim problemima, već članovi porodice, prijatelji, kolege na poslu, članovi iste supkulturne zajednice, itd.⁴⁵

I iskustva Savetovališta za lezbejke, Novosadske lezbejske organizacija (NLO), beleže brojna iskustva ne samo nasilja već i straha od mogućeg nasilja, koji utiče na stavove i ponašanje samih lezbejki. Sudeći po nalazima istraživanja o nasilju nad LGBTTIQ osobama, strah od homofobične reakcije okoline je za pripadnike/ce LGBTTIQ populacije u Srbiji limitirajući faktor i u nekim drugim socijalnim situacijama.⁴⁶

⁴⁵Ibid. str. 155.

⁴⁶Ibid. str. 150. Socijalne situacije su percipirane kroz utvrđivanje procenta iskazivanja seksualne orijentacije. Na pitanje da li su se i kome do sada rekli za svoju seksualnu orijentaciju, izneto je visokostepeno nepoverenje koje pripadnici LGBTTIQ populacije osećaju prema ljudima iz svoje okoline. Samo 26,8% ispitanika je reklo svojim očevima, nešto više njih pred majkom (49,7%), braći u 26,8% slučajeva a sestrama u 31,7%, babe i dede znaju za seksualnu orijentaciju ispitanika/ca samo u 13,1% slučajeva, a deca, ukoliko ih ispitanici imaju, samo u 6%. Članovi bliže rodbine su upoznati sa seksualnom orijentacijom ispitanika/ca u 21,3% slučajeva, a članovi dalje rodbine u 20,2%, a druge osobe iz okoline tek kod 29,5%

Zanimljivo je i da je kroz frekvenciju slaganja, odnosno neslaganja ispitanika/ca sa određenim tvrdnjama, koje imaju za cilj da izmere stepen poverenja ispitanika/ca prema sopstvenoj okolini, u čak 56,3% odgovora iskazano slaganje sa tvrdnjom da visok stepen homofobije u društvu utiče na kvalitet odnosa u istopolnoj vezi. Zaključak je da okruženje u kome živimo stalno proizvodi strah kako bi LGBTTIQ osobe održalo u pozicijama manje moći i pod kontrolom.⁴⁷

Romi, LGBT i zakon

Diskriminacija je u Srbiji zabranjena na osnovu brojnih međunarodnih dokumenta⁴⁸, među kojima je najznačajnija Konvencija o zabrani svih obika diskriminacije prema ženama. Ustav Republike Srbije u članu 21. zabranjuje diskriminaciju iako se izričito ne određuje sam pojam diskriminacije niti priznaje mogućnost postojanja diskriminacije na osnovu rodnog

ispitanika/ca. Kao što se može videti iz prezentovanih podataka, više od polovine ispitanika/ca se odlučuje da ne govori pred svojom okolinom o vlastitoj seksualnoj orijentaciji.

⁴⁷ Popivoda, Tijana, *Specifičnosti u pružanju podrške lezbejkama koje su preživele nasilje*, objavljeno u Priručnik za savetodavni i psihoterapijski rad sa osobama drugačije seksualne orijentacije od heteroseksualne, Labris – Organizacija za lezbejska ljudska prava, Beograd, 2012.

⁴⁸ Republika Srbija je kao pravna naslednica nekadašnjih SFRJ, SRJ i Državne Zajednice Srbija i Crna Gora prethodno ratifikovala neka od njih

identiteta ili seksualne orijentacije⁴⁹. U drugom delu Ustava koji se direktno odnosi na ljudska i manjiska prava i slobode, u članu 49. zabranjuje se izazivanje i podsticanje rasne, nacionalne, verske ili druge neravnopravnosti, mržnje i netrpeljivosti.

Najvažniji zakonodavni akt za borbu protiv diskriminacije u Srbiji je sam Zakon o zabrani diskriminacije, izglasan od Skupštine Republike Srbije 2009. godine. Samo donošenje zakona je bilo praćeno kritikama i opstrukcijama pre svega konzervativnih i ultrakonzervativnih snaga, kakve su desničarske političke partije, Srpska pravoslavna crkva, brojne navijačke i profašističke grupe. Činjenica da je jedan zakon koji garantuje ljudska prava i slobode potresao, a donekle i podelio srpsko društvo, govori o stanju demokratije i ljudskih prava. Najveći broj rasprava je upravo izazvao član 17. koji se odnosi na diskriminaciju zbog polnog identiteta i seksualne opredeljenosti i tek nakon intervencija i ustupaka zakon je ipak usvojen i stupio je na snagu.

Ovim zakonom je ustanovljeno i posebno nezavisno telo *Poverenik za zaštitu ravnopravnosti*, koji treba da obezbedi uspešno sprečavanje, zabranu i borbu protiv

⁴⁹Ustav Republike Srbije u članu 21. navodi: Zabranjena je svaka diskriminacija, neposredna ili posredna, po bilo kom osnovu, a naročito po osnovu rase, pola, nacionalne pripadnosti, društvenog porekla, rođenja, veroispovesti, političkog ili drugog uverenja, imovnog stanja, kulture, jezika, starosti i psihičkog ili fizičkog invaliditeta.

svih oblika, vrsta i slučajeva diskriminacije. Tako je Srbija načinila korak ka ispunjavanju međunarodnih standarda u oblasti zabrane diskriminacije. Izveštaj o napretku Evropske komisije navodi da nekoliko problema treba da se reši, uključujući činjenicu da su Romi i dalje najranjivija manjinska zajednica i meta za verbalno i fizičko maltretiranje od strane običnih građana, da su izloženi policijskoj torturi i društvenoj diskriminaciji. Slično je i sa LGBT osobama, nacionalnim manjinama i osobama sa invaliditetom koji još uvek trpe diskriminaciju u Srbiji.⁵⁰

U Redovnom godišnjem izveštaju poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2012. godinu⁵¹, nalazimo da je u ukupno 433 pristiglih pritužbi navedeno jedno lično svojstvo kao osnov pritužbe, dok je u 32 pritužbe, kao osnov, navedeno više ličnih svojstava. Od samog osnivanja institucije Poverenika, pritužbe na osnovu nacionalnog porekla pokazuju da je najviše slučajeva diskriminacije učinjeno prema Romima⁵², te da se zbog

⁵⁰Bertelsmann Stiftung's Transformation Index (BTI), Serbia country report 2012, izveštaj je dostupan na: <http://www.bti-project.de/fileadmin/Inhalte/reports/2012/pdf/BTI%202012%20Serbia.pdf>

⁵¹Izveštaj je u celosti dostupan na <http://www.ravnopravnost.gov.rs/images/files/godisnji%20izvestaj%202012.pdf>

⁵²U izveštaju rada poverenice za ravnopravnost za 2012. godinu piše: Najviše je bilo pritužbi na osnovu pripadnosti romskog nacionalnoj manjini (31), dok je znatno manje pritužbi podneto na osnovu pripadnosti drugim nacionalnim manjinama – albanskoj (4), makedonskoj (4), bošnjačkoj (3), hrvatskoj (3) i mađarskoj (3).

ukupnog broja pritužbi može zaključiti da se pripadnici/ce nacionalnih manjina osećaju diskriminisano skoro u svim oblastima društvenih odnosa, pogotovu u postupcima pred organima javne vlasti. Iako ova nova institucija sve više počinje da se koristi, do sada nije zabeležen slučaj višestruke diskriminacije kada su Romi i Romkinje u pitanju. Po pravilniku rada Kancelarije poverenice za ravnopravnost, u delu obrasca koji se odnosi na lične podatke podnosioca/ki pritužbe ne traži se navođenje nacionalne pripadnosti, a što je i u skladu sa Zakonom o zaštiti podataka o ličnosti. Zbog toga nije ni poznato koliko i da li ima pritužbi pripadnika/ca nacionalnih manjina, osim kada se pritužba odnosi direktno na diskriminaciju na osnovu nacionalne, odnosno rasne pripadnosti. Do sada *nije* bilo pritužbi u kojima su građani i građanke osim seksualne orijentacije naveli još neko lično svojstvo.

Iz Kancelarije poverenice za zaštitu ravnopravnosti se navodi da se u postupanju po pritužbi građana/ki zbog diskriminacije, kao jednom od osnovnih nadležnosti Poverenika, u vidu davanja mišljenja, preporuka ili pokretanja sudskog postupka, nikada ne navodi više od jednog ličnog svojstva kao osnova za diskriminaciju. Mišljenja su da bi navođenje više ličnih svojstava učinilo nejasnim osnov po kojem je izvršena diskriminacija.

Na ovaj način, pred očima sistema, višestruka diskriminacija ostaje trajno nevidljiva.

III Svedočenja iz stvarnog života – višestruka diskriminacija

Specifičnost nasilja nad lezbejkama, kao i nad Romkinjama, jeste u tome da nije prepoznato u celini s obzirom na to da ne postoji zvaničan i delotvoran stav države i relevantnih institucija po pitanju prožimanja roda, rase, nacije, klase i seksualne orijentacije. Tamo gde je višestruka diskriminacija prepoznata, kao što je u planovima za inkluziju Roma ili unapređenje položaja žena i rodne ravnopravnosti izostaje implementacija, a prožimanje više od dveju osnova nije uzeto u obzir.⁵³

⁵³Zbog prirode teksta samo navodim Zakon o ravnopravnosti polova, Nacionalnu Strategiju za poboljšanje položaja žena i unapređivanje ravnopravnosti polova, Strategiju za unapređivanje položaja Roma u Republici Srbiji, kao i Akcioni plan za sprovođenje Strategije za unapređivanje položaja Roma u Republici Srbiji. U svakom ovom dokumentu može da se analizira prepoznavanje žena iz marginalizovanih društvenih grupa, a Akcioni plan za unapređivanje položaja Roma sadrži i poseban plan za Romkinje. Ono što je važno je da i u tom slučaju nema implementacije. Više o tome je dostupno u publikaciji *Ostvarivanje ljudskih prava Romkinja*

Lezbejska egzistencija Romkinja ostaje potpuno nevidljiva u očima institucija, i u slučaju da se ona primeti od strane lica zaposlenih u nadležnim službama, na nju se ili ne obraća pažnja ili onda postaje osnov diskriminacije.

Ovo je priča mlade žene koja se suočava sa nasiljem i diskriminacijom na osnovu roda, klase, etničke pripadnosti i seksualne orijentacije. Njena priča nije sagledana u postojećim dokumentima o diskriminaciji.

Ja živim sa K. već 4 godine, ona je moja porodica. Došla sam u Beograd zato što je moj otac hteo na silu da me uda, a i pre toga sam trpela nasilje od njega, više nisam mogla da izdržim. Ovde sam bila malo kod rođaka, onda sam upoznala K. i počele smo da živimo zajedno.

Nas dve smo živele u tom romskom naselju za koje smo znale da je predviđeno za rušenje, ali ne možemo da nađemo posao i nemamo gde. Jednog dana su došli i srušili kuću. Niko nam nije ponudio smeštaj, ostale smo na ulici, sve što smo imale srušeno je. Sada živimo privatno u drugoj kući koja isto treba da se ruši, moramo da plaćamo stanarinu, ali ne znamo kada će i ovo da sruše. Ja sam u Beogradu bila prijavljena

u Republici Srbiji: Analiza primene postojećih institucionalnih mera, Ženski prostor, 2012. Dostupno na:

<http://zenskiprostor.org/images/vesti2012/publikacije/srp%20tp%202012.pdf>

privremeno, zbog knjižice, po zakonu da Romi mogu da imaju zdravstvenu knjižicu. Rekli su mi da nemam pravo na smeštaj. U Centru za socijalni rad su se čudili kako smo ja i K. jedna porodica, rekli su da samo prave porodice dobijaju smeštaj, ne bi nas stavili zajedno ako bismo i dobile kontejner. Ona je iz Beograda, tu je rođena, mada ni njeni nemaju krov nad glavom, a meni su rekli da moram da se vratim odakle sam došla, kod mojih, i da tamo tražim smeštaj od grada.

Ljudi misle da mogu da odlučuju o mom životu. Socijalna radnica kojoj sam se obratila kada sam pobjegla od oca je bila zainteresovana za moj slučaj, ali je onda počela da priča da mora da se bavim prostitucijom čim ne živim sa roditeljima ili rođacima. Ta socijalna radnica je puno puta razgovarala sa mnom zašto ja živim sa K. i zašto sam takva. To je moj privatan život.

Pošto smo, kada su nas raseljavali, dale intervju za neku nevladinu organizaciju, naše priče su se našle na internetu. Nekoliko puta mi se desilo i da me rođaci iz Beograda napadnu na pijaci, pričaju da ih ja sramotim zato što sam sa K. Neki koje poznajemo su nam rekli: Kako možete tako da nas brukate, mi smo Romi, toga nema kod nas! A na internetu smo videle strašne komentare na našu priču, kažu nam: Marš iz

*Srbije, p.... vam materina! Sutra možemo da izađemo na ulicu i da nas neko pobije.*⁵⁴

Osim svojim ličnim životima, Romkinje i u svojim naporima da svet učini boljim za sve bivaju suočavane sa tim da su drugačije i nailaze na razne prepreke i pretnje. Kao deo ženskog i mirovnog pokreta u Srbiji daju svoj doprinos raznim društvenim procesima. Ovo je ilustracija šta to praktično znači za Romkinje koje se bore, u izjavi jedne od aktivistkinja:

*Mi na svojoj koži znamo i osećamo rasizam, mi znamo kako je to kada niste bezbedni. Podržavamo Prajd jer mislimo da svako ima pravo na izbor. Nije isto kada su neke od nas iz udruženja došle u Beograd na paradu i kada je došao neko drugi. Nismo uspele da uđemo na paradu jer je policija blokirala sve ulaze. Počeli su da izbijaju neredi. Mi se nismo osećale bezbedno, ne samo zato što je neko mogao da zna gde smo pošle, nego i zato što se videlo da smo Romkinje. Bilo nam je jako strašno što smo se tog dana našle na ulici.*⁵⁵

Organizacije koje su se usudile da postoje

Sada kada vidimo da je diskriminacija mnogo dublja od onoga što sistem može da prepozna kroz već

⁵⁴ Intervju sa Romkinjom lezbejkom, Beograd, novembar 2012.

⁵⁵ Intervju sa romskom ženskom aktivistkinjom, južni Banat, novembar 2012.

uspostavljene mehanizme zaštite i donesene zakone, važno je pomenuti da to nije dovoljno, i da se napori za borbu protiv diskriminacije moraju biti mnogo širi. Lezbejke i Romkinje se samoorganizuju u ženske grupe, iako u Srbiji ne postoji posebna romska lezbejska grupa, treba izdvojiti one koje su prepoznale teret rasizma, mizoginije i homofobije, i usuđuju se da se njima bave i bore protiv njih. Ove grupe u svojim glavnim ciljevima imaju podršku lezbejkama i bave se lezbejskom egzistencijom i kao takve su progresivan deo u okviru svakog pokreta u koji ih smeštaju.⁵⁶

Rromnjako Ilo (Romkinjino srce) iz Zrenjanina od 2007. deluje na teritoriji južnog Banata, u okviru Ženske romske mreže Banata. Ovu mrežu predvodi Udruženje Roma Novi Bečej osnovano 2000. koje je i samo žensko i feminističko, a prevashodno se bavi borbom protiv muškog nasilja nad ženama i pružanjem usluge SOS telefona na jezicima nacionalnih manjina. Neke od tema radionica koje se organizuju na teritoriji Novog Bečēja i Zrenjanina se odnose na osnaživanje žena drugačije seksualne orijentacije od heteroseksualne. Kao rezultat ovih aktivnosti u ovim opštinama postoji organizovana grupa žena koje su otvorene u vezi sa svojom seksualnom orijentacijom pred drugim ženama u organizaciji.

⁵⁶Konformizam nas dovodi do toga da moramo da smeštamo pojmove u određene kategorije, te je najlakše neku grupu smestiti u odrednicu romska, ženska ili LGBT. Ove grupe pokazuju da su od svake odrednice pomalo, a time i njihov važan deo.

U okviru organizacije Gayten LGBT, koja deluje u Beogradu, počevši od 2008. pa u sledeće tri godine za redom je realizovan projekat Višestruka diskriminacija – LGBTIQ Romi i Romkinje. Ovo je bila grupa za podršku, istraživanje i senzibilizaciju drugih nevladinih organizacija i državnih institucija. Grupa je okupila Rome homoseksualce i biseksualce, kao i trans osobe. Žene nisu dolazile na zajedničke sastanke. Koordinatorica projekta je sastanke sa par devojaka periodično održavala van prostorija organizacije, jer su se one tako osećale bezbednije. Po njihovom mišljenju, bilo je manje mogućnosti da ih neko vidi kako ulaze u zgradu u kojoj su prostorije organizacije, iako nije postojala vidljiva oznaka organizacije.

Ženski prostor osnažuje žene iz marginalizovanih društvenih grupa, pre svega Romkinje. Deluje od 1997. godine, na nivou grada Niša, južne Srbije i na nacionalnom nivou kroz saradnju sa sestrinskim organizacijama iz Romske ženske mreže. Jedna je od prvih organizacija koja je u romskoj zajednici otvorila temu muškog nasilja nad ženama, prisilnih brakova i prodaja nevesta, ali i rasizma, otklona vlasti od antifašističkog nasleđa i drugo. Organizacija je započela prvo organizovano okupljanje LGBT populacije u Nišu i učestvovala u radu drugih organizacija koje su došle potom.

Lične priče žena, osnov ovog teksta, prikupljene su od žena okupljenih oko navedenih organizacija i grupa. To

su, do sada, metaforično ili doslovno, jedini prostori gde Romkinje lezbejke kažu da mogu da se osećaju sigurno.

Iako su u patrijahalnim sredinama muškarci aktivniji i prvi kreću u osvajanje javnog prostora, u Srbiji su ipak žene te koje su progovorile o drugačijem seksualnom identitetu od heteroseksualnog. U sva tri grada u Srbiji u kome postoje inicijative za rad sa lezbejkama Romkinjama, odnosno LGBT Romima i Romkinjama, žene su bile te koje su inicirale i koje su vodile, ili još uvek vode taj rad. Romkinje lezbejke jesu deo i ženskih, feminističkih i romskih organizacija. To što nisu vidljive ili prepoznate ne znači da ih nema na terenu i da se ne bave drugim pitanjima. Zato je važno i da se stvaraju nove grupe koje će činiti Romkinje lezbejke i koje će se baviti Romkinjama lezbejkama, one će još i više utabati put na stazi slobode.

IV Stvarnost lezbejske egzistencije Romkinja

Društvena razlika između homoseksualnosti i lezbejstva

Posmatrajući sa pravne tačke, u Krivičnom zakonu Jugoslavije (SFRJ), homoseksualnost je bila kvalifikovana kao kriminalno delo od 1959. do 1974. godine, gde se homoseksualni čin, i to samo muški homoseksualni odnos, kažnjavao zatvorom u trajanju od jedne godine. Nakon ustavnih promena 1974. godine, reformom zakonodavstva i prenošenjem ovlašćenja na republike i pokrajine, ukinut je zajednički Krivični zakon SFRJ. Autonomna pokrajina Vojvodina 1978. dekriminalizuje homoseksualnost, ali kada je 1990. kao pokrajina izgubila pravo za donošenje zakona, homoseksualnost biva ponovo kriminalizovana na celoj teritoriji Srbije. Izglasavanjem zakonskih promena u okviru krivičnog zakona, Skupština Srbije je 1994. godine dekriminalizovala homoseksualnost u Srbiji, s tim što je zakonska granica za stupanje u seksualne odnose za istopolne parove bila 18 godina, dok je za

heteroseksualne parove granica bila 14. Stupanjem nove zakonske odredbe na snagu 1. januara 2006. ova granica je izjednačena na 14 godina, bez obzira na seksualnu orijentaciju.

Da bismo razumeli egzistenciju drugačije seksualne orijentacije od heteroseksualne, moramo krenuti od razgraničavanja ženskog i muškog iskustva u manifestovanju te egzistencije. U dominantom političkom diskursu se, kao i lezbejstvo, muška homoseksualnost smatra pretnjom jer podriva postojeći sistem odnosa među polovima, konvencionalne ideje muževnosti i ženstvenosti. Lezbejstvo dovodi u pitanje muško heteroseksualno samodokazivanje, dokaz muškarčeve muževnosti i superiornosti. Pošto se podrazumeva da je ženska seksualnost u funkciji zadovoljavanja muške seksualnosti, čak i onda kada je ta seksualnost lezbejska,⁵⁷ ona nije smatrana bitnom i podložna je promenama. Kako i Rič navodi, često se i na samu mogućnost lezbejstva stavlja pečat nevidljivosti, jer lezbejstvo negira mušku dominaciju i fizički, ekonomski i emocionalni pristup ženama, dok se u slučaju muškaraca vrši deseksualizacija, homoseksualnost se iz određenja „normalnog“ premešta u „nenormalno“.

Još jedan citat iz života gejeva i lezbejki možemo videti u članku *Glas za različitost među različitima*, jednom od

⁵⁷ Ilustracija za ovu tvrdnju su porno filmovi sa scenama lezbejskog seksa, snimanim za muške konzumente.

retkih na ovim prostorima koji se bavi lezbejskom egzistencijom: *Ako dva muškarca žele unajmiti stan, to je sumnjivo, a ako dvije cure žele unajmiti stan, tu niko ne vidi ništa loše, one su **samo** prijateljice.*⁵⁸ Autorka članka objašnjava: ovakve izjave, ili takve prakse ne znače da predominantno heteroseksualno netolerantno društvo vidi žene kao *bolje, čednije, pouzdanije*... već oslikavaju stanje društva kojem je muška homoseksualnost stvarna, a ženska nije.⁵⁹

Zbog svega navedenog, čini se da je u redu postaviti pitanje da li u romskoj zajednici postoji razlika u tome kako prihvata gejeve, a kako lezbejke. Da bih načela ovu temu, razgovarala sam sa Romima i Romkinjama koji poznaju svoje romske zajednice, u Beogradu, Nišu i Novom Bečeju.⁶⁰ Većina njihovih stavova je ujednačena u tome da je romska zajednica u izvesnoj meri tolerantnija prema homoseksualnosti nego što je to većinska zajednica, ali da ne podrazumeva potpunu tolerantnost. Za ovaj tekst je važna vidljivost egzistencije gej muškaraca u odnosu na vidljivost egzistencije lezbejki, što može da bude indikativno za veću toleranciju. Sagovornici govore da poznaju gejeve ili trans osobe, ili da su barem čuli za njih, a da su gejevi i trans muškarci često prisutni na romskim balovima ili

⁵⁸ Blizanac, Marija *Glas za različitost među različitima*, dostupno na: <http://www.pulsdemokratije.ba/content/glas-za-razlicitost-medu-razlicitima>

⁵⁹ Ibid.

⁶⁰ Razgovor je obavljen sa ukupno 10 osoba od kojih su neki aktivisti/kinje. Zbog osetljivosti teme, neću navoditi njihova imena.

sunećenju muške dece u južnoj Srbiji. Svi su mišljenja da zajednica jednako tretira istopolno orijentisane muškarce i žene. Međutim, jedna od intervjuisanih romskih aktivistkinja i feministkinja ima drugačije mišljenje:

Muškarcima je lakše. To može da bude vidljivo i nema tolikog prezira i otpora kao kad su u pitanju žene. Žene više kriju jer su više izložene nasilju i boje se sukoba, zato što nisu prihvaćene. Muškarci nemaju toliki problem, zajednica je tolerantnija. Žene će biti prokazane ako se to sazna. Ja iz svog detinjstva pamtim par gejeva, oni su radili po kućama ženske poslove i nisu bili toliko prezreni od okoline. To je nama deci bilo jako neobično, tada sam videla i muškarace koji su bili sređeni, sa karminima i lakom na noktima. Žena se ne sećam. Prema ženama je zajednica jako kruta. Kad god se tako nešto pomene, dolazi odmah do ružnih reči, do pljuvanja, do toga da su one gadne žene, da ne treba da žive. Stavovi prema lezbejkama su isti kao i u većinskoj zajednici, a mislim čak i tvrdi. Te žene se odbacuju i od porodice i od okoline kao apsolutno neprihvatljive.⁶¹

Tema drugačije seksualne orijentacije od heteroseksualne kod muškaraca u romskim zajednicama, svakako, ovim nije ni otvorena, posebno

⁶¹Intervju sa Romkinjom aktivistkinjom, Beograd 2013.

imajući u vidu da je razgovor vođen sa aktivistkinjama i aktivistima. Najznačajnije, nije ni dotaknuto iskustvo Roma homoseksualaca u recepciji većinske zajednice, budući da su vidljiviji, Romi homoseksualci mogu da svedoče o užasnim iskustvima psihičkog, fizičkog i seksualnog nasilja. Ovo je još jedna od tema kojima romska zajednica mora da počne da se bavi. Ono što je za temu lezbejske egzistencije ovde značajno je percepcija samih Roma i Romkinja o mogućem tolerantnijem odnosu zajednice prema muškarcima. Verujem da to dolazi usled prepoznavanja položaja žena u zajednici u odnosu na muškarce.

Kontrola ženske seksualnosti

Zašto dolazi do toga da je, ukoliko bi uopšte trebalo i moglo da se upoređuje, lakše biti muškarac nego žena kada je u pitanju istopolna seksualna orijentacija, bar kako se misli u romskoj zajednici? Neupitno je da patrijarhat kontroliše ženske živote, a ženska seksualnost je posebno pod udarom. U romskoj zajednici postoje jasna i direktna pravila koja se odnose na seksualnost: očuvanje nevinosti, odsustvo informacija vezanih za seksualnost, i ispoljavanje poslušnosti i odanosti. Ova pravila se nameću, po ustaljenim opštim mehanizmima, uz pomoć socijalne, ekonomske, političke, društvene i kulturne manipulacije, uključujući i fizičku prisilu i nasilje nad ženama. Običaji i tradicija su, kao i religija, često jako moćni instrumenti da se ova manipulacija desi, pri čemu se legitimizuju načini kojima se ženama krše ljudska prava. U prisilnoj

heteroseksualnosti i potčinjenosti žena, mogućnost izbora se ne prikazuje. Ugovoreni brakovi su vrlo česti, naročito u siromašnim i manje obrazovanim sredinama. Ove djevojke su vaspitavane tako da veruju da ne postoji alternativa heteroseksualnim brakovima ili zajednicama.

Kako naše istraživanje pokazuje, lezbejke iz romske zajednice, više nego muškarci iz istih zajednica ili žene iz većine, imaju poteškoća u dolaženju do drugih lezbejki. One govore o usamljenosti, strahu od otkrivanja i od greške ukoliko se otvore ženi koja će da ih ismeje ili da se povere prijateljima/icama koje će da ih odbace. Postojeće predrasude i mržnja prema lezbejkama postavljaju ove žene pod velike pritiske. Veoma je teško da naprave *coming-out* – priznavanje sebi i svojoj okolini. Svaka ponaosob mora da nalazi svoj način da živi i opstaje, bez pomoći vidljive lezbejske zajednice ili bilo kakve druge organizacije ili institucije. Samo one koje uspevaju da dodju do podrške su one koje su se i oglasile u ovom tekstu.

Na osnovu razgovora sa ženama uviđam da je jako malo onih koje su organizovane u prijateljskim krugovima sastavljenim od lezbejki, svega nekoliko njih je imalo kontak sa lezbejskim organizacijama, a tek nešto malo više ima pristup lezbejskim forumima i četu, ili mogućnost posećivanja radionica romskih ženskih grupa. U trenutku kada se tema u zajednici tek otvara kroz inicijativu Romkinja feministkinja, i dok se u Srbiji još uvek senzacionalistički izveštava o organizovanju *Prajda* kao o jedinoj temi koja se odnosi na LGBT

građane i građanke, za Romkinje lezbejke ne postoji mesto gde će razgovarati o svojoj egzistenciji, niti o tome šta se događa sa njima.

Reči koje bole

*Njen drug je pitao preda mnom: Šta će ti ova Ciganka? Ona mu je odgovorila da joj smeta to što je pita. Rekao je: Boli me k..., imam prava da kažem šta hoću. Ona je samo rekla: U redu je, a ja sam za utehu dobila poljubac u rame i naredna dva dana njenog nejavljanja meni jer sam bila povređena i želela da o tome razgovaram...*⁶²

*Da bih bila sa svojom bivšom devojkom, pristala sam i na to da, kada me pozove na kafu kod nje, tu istu kafu pijem ispred zgrade, u kolima na parkingu, na klupi u parkiću, jer ja nisam mogla kao sve druge da uđem unutra kod nje u stan zbog svoje boje kože, da ona ne bi imala problema sa svojim bratom koji je nekada bio skins, a sada, eto, malo ne podnosi Rome.*⁶³

Autohomofobija i autorasizam

Moć homofobije je toliko velika da u strahu drži i one na koje je homofobija direktno usmerena i one koji se homofobijom služe. Homofobija je oružje patrijarhata,

⁶² Intervju sa Romkinjom lezbejkom, južna Srbija, februar 2013.

⁶³ Intervju sa Romkinjom lezbejkom, centralna Srbija, mart 2013.

još jedan oblik kontrole seksualnosti. Vidljivija je prema muškarcima, u govoru i u javnim prostorima, a prema ženama češće usmerena u održavanju stanja lezbejske nevidljivosti. Lezbejke se ne shvataju ozbiljno, a nasilje nad lezbejkama je nevidljivo i češće se dešava u privatnoj sferi. Prisilna heteroseksualnost uz pomoć homofobije usađuje strah, nelagodu ili mržnju prema osobama istopolne orijentacije, ali i oni koji su i sami LGBT u sebi nose dozu mržnje prema sebi samima. Zato je i prihvatanje svog seksualnog identiteta vrlo težak proces koji prate sakrivanje seksualnosti, njeno negiranje; preuzimanje klasičnog patrijarhalnog muškog modela ponašanja i poistovećivanje sa muškarcima; autodestrukcija kroz samopovređivanje, usled težine nošenja sa teškom svakodnevnicom, pa i samoubistvo.

Osim homofobije, Romkinje lezbejke, kao i Romi gejevi ili transrodne osobe, suočene su i sa internalizovanim rasizmom, koji funkcioniše po istim principima javljanja osećaja manje vrednosti usled neprestanog ponavljanja rasističkih obrazaca od strane sredine. Autorasizam se može manifestovati kroz isticanje srpskog (većinskog) identiteta, tetovaže ili nošenje nakita sa nacionalističkim oznakama, kako bi bile „bolje“ prihvaćene od strane okruženja. To prati i sakrivanje, neisticanje, umanjivanje, ili negiranje romskog identiteta. Poznata je i stalna potreba da se bude perfektno obučena, čista, odgovorna u poslu, što oduzima svakodnevno puno energije, a iz straha da će, ako ne ispunjava te standarde, uzrok pripisati činjenici da je Romkinja.

Autorasizam i autohomofobija dovode i do toga da se ne prepoznaje, toleriše ili dugo ostaje u situacijama permanentnog nasilju, kako psihičkog, tako i fizičkog, ekonomskog ili seksualnog, u porodici, školi, na ulici, u kafićima i diskotekama gde izlazi LGBT populacija, a vrlo često i u partnerskom odnosu.

Moju devojkicu je njena porodica već prihvatila kao lezbejkicu. Druge devojkice su dolazile, ali ja godinu dana nisam smela ni da uđem u njenu kuću. To je mene bolelo i vređalo, bilo mi je jasno zašto me ne želi. Sa njenim ukućanima nikada nisam u istoj prostoriji. Nije se ništa promenilo. Mi ne sedimo za istim stolom, ne razgovaramo. Kada je njoj bio rođendan, niko od njih nije bio u sobi sa gostima pošto sam i ja bila tu. Nikada nismo razgovarali, niti ja to želim. Ona kaže da se opustim, ali ja znam šta oni misle o meni, i to zbog moje boje kože. To utiče na odnos između nas dve. Ja se osećam mnogo loše u vezi toga. To me je dovelo dotle da sam počela da se osećam loše zbog svoje nacionalne pripadnosti, da se samooptužujem, da dobijam autodestruktivne misli.⁶⁴

Prilagođavanje i asimilacija

Iako se malo govori o klasnim podelama unutar samih romskih zajednica, ne smemo zanemariti klasne privilegije koje omogućavaju različit nivo ličnih sloboda i

⁶⁴Intervju sa Romkinjom lezbejkom, Vojvodina, februar 2013.

mogućnosti. Tokom čitavog svog života slušam priče o razlikama između grupa Roma, o tome da su neki drugačiji od ostalih, uspešniji i bolji. Biti relativno privilegovana Romkinja lezbejka znači moći napisati i objavi ovaj tekst. To znači i uopšte se zainteresovati za ovu temu. Kao Romkinja, svesna sam privilegija koje sam imala u svom odrastanju, iako dolazim iz radničke romske porodice. Odvojeni od romskih naselja, među većinskom populacijom, sa poslom i primanjima na koja je moglo da se računa, život je bio mnogo manje opterećen očekivanjima sredine. Kao dete često sam se pitala šta ja to imam zajedničko sa ostalim Romima i Romkinjama koji su pohađali moju školu. Imala sam malo toga, nikada se nismo družili, nisam ni imala prilike da ih upoznam jer su bili neredovni u školi. Moja porodica se nije družila sa njihovim porodicama. Ali sam isto tako sve vreme bila sam svesna da u školi u očima drugih, i nastavnika i vršnjaka, ja jesam *Ciganka* i ništa više. Ista kao i oni/e.

U današnje vreme i našem duboko stratifikovanom društvu krucijalan, ali nepopularan termin – društvene klase, i te kako utiče na mogućnost naših sloboda. U romskoj zajednici viša klasa (onih privilegovanih Romkinja i Roma) može pomoći integrisanosti. Možda je integrisanost, a često i asimilacija, pomoćnik za prihvatanje svog LGBT identiteta. Osećam da bih bila nepravedna kada ne bih rekla da je integrisanost u šire društvo, ako ne i potpuna izmeštenost od romskih zajednica, zajednička osobina onih koji se javno izjašnjavaju kao LGBT i koji su aktivisti/inje. Obrazovanje

i ekonomska nezavisnost nam daju, ne samo mogućnost da budemo to što jesmo, nego i vokabular za definisanje sebe.

Ali to ne znači da je proces traganja za mirnim životom završen. Rasizam i nacionalizam koji su prisutni u Srbiji u velikoj meri i pogađaju naše živote svakodnevno, čine da se osećamo usamljenije i ranjivije ukoliko nemamo podršku koju romska zajednica, u obliku porodice, rođaka i prijatelja, pruža. One i oni koje/i mogu da, zbog svetle boje kože, imena i prezimena ili mesta stanovanja, većinskoj zajednici prečute svoje romsko poreklo, na početku nemaju svest o tome da su drugačiji, osim što su LGBT. Ali ulaskom u odnose sa nekim iz većinske zajednice javlja se svest i o odnosu LGBT iz većinske zajednice prema LGBT Romima i Romkinjama.

Na internetu, na lezbejskom četetu, neke devojkice su nedavno počele da prozivaju Rome. Ja sam se pobunila i onda mi se privatno obratila jedna sa: „Šta, ti si Romkinja?“ Rekla sam da jesam, ona mi je svašta napisala, da smo prljavi, da ona nikada nije volela Rome, da krademo...⁶⁵

Moje bivše devojkice ne znaju da sam Romkinja. Mislim da bi to bio problem, pa zato nisam rekla.⁶⁶

⁶⁵ Intervju sa Romkinjom lezbejkom, Niš, april 2013.

⁶⁶ Intervju sa Romkinjom lezbejkom, Vojvodina, februar 2013.

*Ne znam nijednu drugu Romkinju lezbejku.*⁶⁷

*Znam da osim mene nemaju prijatelje Rome. Mnogo puta sam čula da ni mene ne doživljavaju kao Romkinju. Kažu mi: „Nisi ti kao Romkinje, ne možemo tako da te gledamo.”*⁶⁸

Mnogo žena na putu svoje emancipacije napuštaju zajednicu iz koje dolaze, jer ta zajednica često ne dozvoljava potpuni razvitak i slobodu. Iako sa ženama koje sakrivaju svoje romsko poreklo nisam pričala, jer ih verovatno i ne poznajem kao Romkinje, pretpostavljam da ih ima dosta. Nemogućnost da stupimo u kontakt sa drugim ženama koje dele naša iskustva i identitete jača obrasce za održavanje mehanizama izolacije i kontrole. U ovom društvu je nama potrebna naša romska zajednica. Ona je važna, jer glasovi žena potvrđuju da ne možemo i ne smemo da negiramo svoja iskustva kao Romkinje.

Neizgovorena reč

Biti lezbejka feministkinja znači biti svesna mehanizama koji dovode do straha da se izrekne reč lezbejka i načinima na koje se sve postiže da se – reč i značenje lezbejka – skloni van jezika i zakona. Negirati reč lezbejka znači i osporavati vidljivost lezbejki. Većina žena sa kojima sam razgovarala u ovom istraživanju je za sebe govorila da je „to“. Ne postoji javna reč za opis

⁶⁷ Intervju sa Romkinjom lezbejkom, Vojvodina, februar 2013.

⁶⁸ Intervju sa Romkinjom lezbejkom, Beograd, mart 2013.

svoje egzistencije, čak i među drugim lezbejkama. U nedostatku bilo kakve lezbejske podrške, stvara se reč koja ima značenje za određenu grupu, a samo značenje može biti različito. Oslobođenje u jeziku je oslobođanje i u ostalim segmentima života. Pred nama je dugačak put.

Kako ja definišem sebe? Rekla bih da imam vezu sa ženom. Ružna mi je ta reč lezbejke. Stalno mi je na pameti ono što kažu drugi: lezbejke, lezbače. Drugi su napravili tu reč tako odvratnom. Pre bih rekla da imam vezu sa devojkom ili jednostavno vezu.⁶⁹

Ponekad se družim sa drugim ženama koje su isto kao ja.⁷⁰

Drugačije je kad pričamo u okruženju gde ta reč ne znači ništa ružno, ja tada mogu da kažem da sam lezbejka, ali pred nekim ko nije lezbejka ne mogu. Ne mogu da to izgovorim, a da nemam osećaj da mi nešto stoji u grlu.⁷¹

Ja nikad u životu za sebe nisam rekla sad što si ti sada rekla, lezbejka.⁷²

⁶⁹Intervju sa Romkinjom lezbejkom, Vojvodina, mart 2013.

⁷⁰Intervju sa Romkinjom lezbejkom, Niš, decembar 2012.

⁷¹Intervju sa Romkinjom lezbejkom, Niš, april 2012.

⁷²Intervju sa Romkinjom lezbejkom, Vojvodina, mart 2013.

Mi kažemo da smo devojke jedna drugoj, ranije smo govorile samo da se volimo.⁷³

Za sebe bih rekla da volim žene. Slabo koristim leč lezbejka, mislim da je ovako kulturnije. Možda mogu nekoga da uvredim. Neko pomisli da je to odvratno, da nije lepo, da ne bi trebalo da se radi.⁷⁴

Za sebe sam tek u zadnje vreme počela da govorim da sam lezbejka, a pre toga sam pričala da sam „u fazonu“ ili da sam „to“. To je strah i sramota da pred samom sobom kažeš da si lezbejka. Ojačao me je feminizam. Tek posle nekoliko seminara sam počela da izgovaram šta sam.⁷⁵

Usled nevidljivosti u jeziku i neprepoznatljivosti u drugima, verujemo da smo, ako ne jedine na svetu, onda jedine lezbejke među Romkinjama. Otuda potiču osećanja da smo same, da ne pripadamo nigde

Identiteti

Polazeći od toga da celog života i sama neprekidno gradim sopstvene identitete, jedna od važnih tema u razgovorima sa mojim sagovornicama je bila i da li se i kako mi identifikujemo kao Romkinje, odnosno kao lezbejke.

⁷³ Intervju sa Romkinjom lezbejkom, Beograd, novembar 2012.

⁷⁴ Intervju sa Romkinjom lezbejkom, južna Srbija, april 2013.

⁷⁵ Intervju sa Romkinjom lezbejkom, Vojvodina, mart 2013.

*I pored toga sto sam lezbejka, ja sam i mnogo toga još. Ne volim kad me neko identifikuje samo sa tim.*⁷⁶

*Nemam apsolutni osećaj pripadnosti bilo kojoj zajednici. Verovatno zbog svih svojih identiteta, osećam da nigde nisam prihvaćena do kraja. To se prosto da osetiti.*⁷⁷

*Osećam pripadnost romskoj zajednici, ali sam napravila korak da više nisam u potpunosti deo nje. Ja sam različita. To me je više približilo onima koji nisu Romi, ali nikada neću u potpunosti pripadati ni tamo. Niti sam na nebu, niti na zemlji.*⁷⁸

Jedan od retkih i važnih tekstova koji se bavi preklapanjem identiteta, dolazi od Đorđa Jovanovića, internacionalnog aktiviste za ljudska prava Roma i otvoreno gej muškarca. On u svom svedočenju kako je to biti Rom i biti homoseksualac i sam kaže: *Ima mnogo ljudi koje poznajem, a neki od njih su mi vrlo bliski, koji ne mogu da sa mnom pričaju o tome kako je biti Rom i biti gej. Čak i ako su posebno zainteresovani za tu temu, ne znaju kako da joj pristupe. Za neke je to potpuni tabu, posebno to da sam gej.*⁷⁹

⁷⁶ Intervju sa Romkinjom lezbejkom, Niš, decembar 2012.

⁷⁷ Intervju sa Romkinjom lezbejkom, Niš, april 2013.

⁷⁸ Intervju sa Romkinjom lezbejkom, Vojvodina, mart 2013.

⁷⁹ Kušen (Kushen), Rob, članak: *The Challenge of Multiple Discrimination*, in Roma Rights 2, 2009. dostupno na:

Naravno, susrela sam se i sa ženama koje mogu za sebe da kažu da su lezbejke. Neke su pak jasne samo u tome da se osećaju kao Romkinje, a neke osećaju da su Romkinje i lezbejke. Sva imenovanja i osećanja mogu biti deo procesa samoprihvatanja i oslobađanja, ali će ipak biti onih koji nikada neće izgovoriti reč lezbejka, ili će od okoline sakrivati da su Romkinje, usled dobijenih jasnih poruka ili prikriivenih signala od drugih drugih ljudi da ne možemo da budemo različite i prihvaćene. Ono što se čini da je zajedničko kada se preklapaju osećanja da si drugačija od većine, i po nacionalnosti i po seksualnoj orijentaciji, jeste osećaj nepripadanja. Ona druga različitost nas sprečava da osećamo potpunu pripadnost onima sa kojima tu različitost delimo, nameće nam poznate konstrukte da Romkinja ne može da bude i lezbejka, ako jeste onda i nije „dobra Romkinja“, da Rom ne može da bude bilo šta drugo nego heteroseksualan, da transrodnih osoba nema, da se podrazumeva da je LGBT populacija uvek samo LGBT i ništa drugo, itd.

Nametnuto odbacivanje mogućnosti da možemo biti i Romkinje i lezbejke doprinosi zbunjenosti i otuđenosti. To što smo različite čini nas ranjivima.

Izolacija i samoća

U romskoj kulturi najteža kazna za Rome i Romkinje je udaljavanje od zajednice. Ta kazna je najčešće značila

<http://www.errc.org/roma-rights-journal/roma-rights-2-2009-multiple-discrimination/3564>

smrt i nemogućnost preživljavanja. Kako su Romi počinjali da ostaju na jednom mestu i da održavaju kontakte i sa pripadnicima drugih naroda, pojam kazne se tokom istorije menjao, ali je osećaj potrebe za pripadnošću i podrškom od zajednice i dalje prisutan. Što se tiče žena, one se više od muškaraca suočavaju sa pretnjama izolacijom, jer je muškarcima više dozvoljeno, pa samim tim su i manje pod opasnošću da ih zajednica odbaci. Rasizam ima mehanizme koji će Romkinju držati u getu, a patrijarhat u romskoj zajednici ima razvijene načine kako da Romkinju drži u izolaciji. Žene prihvataju svoj položaj i društvena očekivanja, svakodnevno slušajući brojne primere negativno ili pozitivno vrednovanih života drugih žena iz zajednice.

Reakcija romske zajednice na lezbejsku egzistenciju u najvećem broju slučajeva nije podržavajuća po osobu koja takvu egzistenciju živi. Kako najčešće ne očekuju da će naći partnerku u okviru svoje zajednice, jer nemaju prilike da upoznaju druge lezbejke Romkinje, one su primorane da bitan deo sebe drže skriven od svih, ali i na izolovanost jedne od drugih.

Meni treba uteha. Sama sam. Ako je nađem, neću da niko zna, želim da svi misle da smo drugarice. Za mene niko ne zna. Ja nemam gde da upoznam devojk. Kako da tražim, aj kaži? Nemam način. Ne volim da me zna niko. Ako saznaju, ne znam šta bi se desilo.⁸⁰

⁸⁰Intervju sa Romkinjom lezbejkom, Vojvodina, mart 2013.

Naša okolina, vaspitanje, i naše težnje utiču i omogućavaju svakoj od nas da vidimo svet na različite načine i na to kako doživljavamo tradiciju, rodne uloge i životna očekivanja. Odrastanje Romkinje u okviru zajednice je važan deo naših identiteta. Do sada je iskustvo romske lezbejske egzistencije upravo uticalo da često budemo odbačene od strane zajednica: naše romske zajednice, većinske srpske zajednice, LGBT zajednice. Stoga, izolacija predstavlja stalnu pretnju za nas i mnoge biraju da se sakriju ili poreknu sopstvene identitet ili biraju samodestrukciju pre nego da budu suočene sa izolacijom.

Brakovi – sklopljeni dobrovoljno ili nametnuti

U razgovorima sa ženama u jednom od pomenutih gradova većina njih me je pitala da li sam bila u braku. Znajući da sam i sama lezbejka, ispitivale su me zašto se nisam udavala i šta moja porodica kaže na to. Iako su u bračni odnos neke od mojih sagovornica ušle i dobrovoljno, a ipak svesne svoje seksualne orijentacije i svojih želja, ne smemo zanemariti prisilni karakter braka s obzirom na to da nisu imale mogućnost da brak ne sklope ili da ga odbiju kada se brak očekuje od njih.

Evo njihovih svedočenja:

Ja sam bila udana, momka su mi našli roditelji. Nisam to želela, udali su me silom jer su primetili da se nešto dešava sa mnom. Sećam se da sam molila i njih, i rodbinu, čak i svoje drugarice, da me ne teraju da se udajem. Nije bilo uspeha i na

kraju sam pristala. Drugarice su došle da mi pomognu da obučem venčanicu, tada sam prvi put u životu obukla haljinu. Čupale su mi obrve i šminkale me, ja ništa nisam znala od toga. Na svadbi sam bila mnogo tužna, nisam se smejala, nisam igrala, samo sam sedela i gledala u jednu tačku. To su svi primetili, ali ja nisam ništa htela da im kažem. Bračni život mi je počeo pakleno. Znala sam da moram da spavam sa mužem i da on to očekuje. Na pomisao da treba da me dodirne sam dobijala napade panike. Dve nedelje sam odbijala da spavam sa njim, ali posle toga nisam više mogla da izbegnem. Nisam to mogla da podnesem. Preživljavala sam jer sam tada zamišljala jednu svoju drugaricu, tako sam i shvatila koliko mi se ona dopada. Brak je trajao dva meseca, više nisam mogla da izdržim i pobegla sam kod roditelja. Rekla sam im da samo mrtvu mogu da me vrate tamo. Nisam rekla pravu istinu jer ne bi razumeli i prebili bi me. Ubrzo sam shvatila i da sam trudna, moji roditelji nisu hteli ni da čuju da rodim bez muža. Silom su me odveli na abortus, ja to nisam htela. Danas bih imala veliko dete i žao mi je što su me i na to prisilili.⁸¹

Ima i priča žena koje su svoju seksualnu orijentaciju otkrile kada su već bile u braku, te u njemu ostale i za svoju okolinu žive životom udate žene.

⁸¹Intervju sa Romkinjom lezbejkom, južna Srbija, februar 2013.

Ne živim dobro sa mužem, a ne možeš da se rastaneš. Sa njom sam u vezi već 4 godine, s mužem ne spavam već odavno. Mislim da smo zajedno zbog dece, sada imam i unuke. Plašila sam se od početka, ona mi je komšinica, starija je od mene 10 godina i imala je dosta afera sa ženama. Ja nisam nikada imala aferu sa ženom, nikada nisam ni razmišljala o tome. Veza je krenula tako što smo se zbližile, ja sam joj se žalila jer sam znala da je ona sa ženama. Pričala sam joj kako sam dobijala batine od muža, nisam ni mogla da spavam sa njim. Više puta me je videla i da sam modra. Jednom smo bile kod mene same i to se desilo, ja nisam mogla ni da verujem. Kako kad nije muškarac, kako može kad je žensko. Navikla sam da budem sa muškarcem. Svi oko tebe pričaju grozote i ja sam isto mislila da je grozno biti lezbejka. Ona je to prva uradila... gde ću ja prva... nisam znala. Zajedno smo kad imamo vremena, kad mogu da pobegnem. Živim sa mužem, ali ne spavamo zajedno, ja neću. Znam da on ima druge i ja to čujem, ali se ne ljutim. Tu smo zbog dece. On mene vidi sa ženama i nije ljubomoran. Ispočetka je mislio da ja ima nekog muškarca i da se ja kurvam, nemoguće da mogu bez seksa. Malo me je sramota jer nisam ni sa kim pričala o ovome.⁸²

⁸² Intervju sa Romkinjom lezbejkom, centralna Srbija, decembar 2012.

Nasilje i pretnje nasiljem

Kako svedoče naše priče, u zatvorenim zajednicama nema puno mogućnosti za anonimnost i slobodu izbora. Čak i onda kada je devojka ili žena obrazovana i ekonomski nezavisna, porodica i zajednica nastavlja da kontroliše njen život i osporava slobodu izbora. Rečenica *Znaš kako je kod nas Roma*, često je upućena ženama i mladima i ima za cilj da spreči bilo kakvu vrstu priznavanja različitosti, pa i seksualne slobode uopšte. Upućuje se ka lezbejkama, ali se i same lezbejke njome služe. Naravno, isto takvu rečenicu čujemo i u većinskoj zajednici, *Kod nas... toga nema!* U slučaju seksualne orijentacije, u Srbiji smo to slušali pre izlaska LGBT aktivista i aktivistkinja na javnu scenu, sada to više skoro niko ne govori. Ali, u romskim zajednicama ta je tvrdnja još uvek prisutna.

Reakcije okoline, kako većinske tako i romske, na različitu seksualnu orijentaciju od heteroseksualne su vrlo često nasilje i pretnje nasiljem, što su, kao što je već rečeno, načini na koji patrijahat zadržava kontrolu i moć nad ženama i drugim marginalizovanim grupama. Zbog toga su retki i slučajevi i da LGBT Romi i Romkinje prijavljuju nasilje ili pretnje, upravo iz straha da bi, ako bi se saznalo, to izazvalo osude ili još veće nasilje. Kako strah od mogućeg nasilja može da parališe, nasilje ostaje nevidljivo, kao i sama LGBT egzistencija.

Aktivistkinja organizacije koja podržava Romkinje lezbejke navodi jedno od iskustava, a zatim slede izvodi

iz priča nekoliko žena koje su direktno pogođene nasiljem:

Muž je bio na poslu i vratio se ranije, zatekao je ženu i komšinicu zajedno. Prvo je mislio da ga zafrkavaju, nije verovao da je njegova žena to. Komšiku je isterao napolje, i ona je bila udata, a ženu je prebio. Zvao je muža te komšike i sve mu rekao, posle je i taj drugi muž prebio svoju ženu. Ovaj je izbacio i svoju ženu iz kuće i neko vreme nisu živeli zajedno, ali se ona vratila i rekla da je to bilo zezanje da bi povratila porodicu i decu. On je pristao da se ona vrati. Nije mogao da veruje da mu je žena to, posebno zato što je Romkinja. Ona nije nikome prijavila da je pretučena, samo je nama ispričala.⁸³

Ne znam šta bih radila kada bi saznali za mene. Pobegla bih odavde, ko za šta bi moglo da se desi.⁸⁴

Ja pretnju za sebe ne vidim samo u ekstremistima već i od običnih ljudi. Toliko su svi neinformisani i zatrovani da često mislim da su mi svi pretnja. Ne mogu da znam kako će ko da odreaguje ako sazna da sam lezbejka, neko može

⁸³ Intervju sa Romkinjom lezbejkom, Vojvodina, novembar 2012.

⁸⁴ Intervju sa Romkinjom lezbejkom, centralna Srbija, decembar 2012.

*samo da me vređa a neko može i fizički da me napadne.*⁸⁵

Bilo bi naivno tvrditi da su samo muškarci oni koji direktno sprovode patrijarhalne sisteme održavanja moći nad ženama. Moć i kontrolu u velikoj meri sprovode žene, koje postaju *simbolične mučiteljke*, čuvarke patrijarhata. U svojoj knjizi *Gin/Ecology* Meri DeJli opisuje žene u Africi koje sprovode opresivne običajne prakse nad mlađim ženama i time odaju poslušnost muškom poretku. Potvrdu za to možemo pronaći u svakoj zajednici i kulturi. Što se tiče romske, majke su te koje kćerima uskraćuju kretanje, prenose zahteve za seksualnom neaktivnošću, pripremaju devojke za udaju. U slučaju iskazivanja lezbejske seksualne orijentacije, istraživanje govori da su majke najčešće na prvoj liniji odbrane prisilne heteroseksualnosti, kako je i ilustrovano kroz sledeća svedočenja:

*Zato što je u nekom trenutku do nje (majke) došla informacija da sam se ja ljubila sa drugaricom, bila sam tinejdžerka, pitala me da li je istina da sam to radila. Ja sam rekla da jeste i dobila sam najstrašnije batine. Uzela je makaze i ošišala me. U školu nisam mogla da odem ni od bolova ni od toga kako sam izgledala.*⁸⁶

⁸⁵ Intervju sa Romkinjom lezbejkom, Vojvodina, decembar 2012.

⁸⁶ Intervju sa Romkinjom lezbejkom, Niš, april 2012.

*Ja sam želela da živim sa devojkom, uzele smo stan. Moja majka je došla i prebila me. Morale smo da se odselimo.*⁸⁷

*Majka mi je pronašla dečka za koga ću da se udam, ja sam odbila. Posle toga sam lagala da imam dečka i da joj pokazujem drugare. Bojala sam se da joj kažem istinu.*⁸⁸

Poverenje u institucije

Na pitanje da li bi se i kome obratile u slučaju nasilja i pretnji zbog svoje seksualne orijentacije, Romkinje lezbejke su u većini rekle da bi se obratile najbližoj od tri navedene organizacije koje okupljaju Romkinje lezbejke. Malo njih je reklo da bi se obratilo policiji, a u slučaju da bi se obratile, pokušale bi da prečute da su lezbejke, čak i ako se radi o napadu na osnovu seksualne orijentacije. Među njima je jako puno onih koje imaju iskustvo nasilja, što, imajući u vidu podatke o prisustvu nasilja u životima Romkinja, i nije začuđujuće.

Nisam ni sa kim pričala o tome šta se dešava u mojoj kući nakon što su otkrili da sam lezbejka. Mogu da kažem da sam se osećala usamljeno, ali i to je blaga reč. Postojali su periodi kada u kući niko sa mnom nije ni razgovarao. Postala sam zatvorena, ćutljiva. U školi sam postala slaba, sedela sam tamo a kao da nisam. Imala sam

⁸⁷ Intervju sa Romkinjom lezbejkom, Beograd, novembar 2012.

⁸⁸ Intervju sa Romkinjom lezbejkom, Niš, april 2012.

strah od vikenda i raspusta jer sam tada morala da budem u kući gde je i nasilje jako prisutno. Htela sam da odem u Centar za socijalni rad, ali nisam smela. Shvatila sam da, ako odem tamo, da će oni moju porodicu da pozovu na odgovornost, ali da ću ja ipak morati da se vratim kući i da ću ponovo biti izložena nasilju.⁸⁹

Otišla sam od kuće pre dve godine, ali sam morala da se vratim jer nisam mogla da izdržim da plaćam stan i sve ostalo. Bila sam prinuđena da se vratim i sad je još gore. Užasno mi je teško što sam se vratila.⁹⁰

Dostupnost većinskih lezbejskih organizacija Romkinjama i kako se međusobno vide

U Srbiji deluju dve organizacije civilnog društva koje su direktno usmerene na zaštitu lezbejskih ljudskih prava i podršku lezbejskoj zajednici. Mali broj Romkinja se kao lezbejke obraćaju lezbejskim organizacijama. Bilo mi je važno da čujem kako aktivistkinje ovih organizacija doživljavaju Romkinje koje im se javljaju. Razgovor sa Labrisom – organizacijom za lezbejska ljudska prava, potvrdio je postojanje osećanja nelagodnosti kod Romkinja u odnosu na žene iz većinske populacije. Od početka rada ove grupe 1995. u Labris je došlo svega nekoliko žena romske nacionalnosti. Jedno od iskustva aktivistkinje sa seminara za osnaživanje lezbejki, održan

⁸⁹ Intervju sa Romkinjom lezbejkom, Niš, april 2012.

⁹⁰ Intervju sa Romkinjom lezbejkom, Beograd, novembar 2012.

2007. godine, na kome je jedna od učesnica bila Romkinja, i koja je na seminar došla preko jedne od navedenih romskih ženskih grupa je sledeće:

Mi nismo ništa znale, ponašale smo se kao i uvek. Posle smo dobile mejl i jako smo se iznenadile. Mislile smo da je to što je rano otišla na spavanje njena volja i da je poziv upućen celoj grupi da se družimo posle zvaničnog programa važio za sve. Ona je izgleda, očekivala direktan poziv. Napisala nam je da joj je na seminaru bilo super, ali da se osećala drugačije, i zato što je lezbejka i povrh toga što je Romkinja. Imala je potrebu da joj mi stavimo do znanja da je želimo u društvo, da je prihvatamo. Mi stvarno nismo imale pojma, nikada pre bilo koja od nas nije razmišljala o tome. Posle nam je bilo jako krivo i puno smo pričale u timu o tome šta se dogodilo.⁹¹

Podaci Novosadske lezbejske organizacije (NLO) pokazuju da je 2011. i 2012. godine program savetovališta za lezbejke i biseksualne žene pružio 416 servisa za 36 žena (u vidu individualnih, e-mail i telefonskih konsultacija). Od tog broja dve žene koje su koristile usluge individualnih konsultacija su bile Romkinje, jedna u kraćem a druga u dužem periodu. Iskustvo NLO van savetovališta pokazuje da se Romkinje

⁹¹ Razgovor sa aktivistkinjama Labrisa – organizacije za lezbejska ljudska prava, Beograd, mart 2013.

samo povremeno kreću na “lezbejskim mestima”. Iako imaju drugarice lezbejke, utisak aktivistkinja ove organizacije je da se Romkinje ne osećaju potpuno delom lezbejske scene jer su upravo od nje doživele i neka ružna iskustva – neprihvatanja, osuđivanja, diskriminacije zbog činjenice da su Romkinje. U savetovalištu za lezbejke, Romkinje govore da se osećaju inferiorno, izolovano i odbačeno kao da tu ne pripadaju⁹².

Što se tiče kako lezbejke koje su Romkinje vide lezbejske organizacije, primećeno je da su samo one koje su inače aktivistkinje ili članice pomenutih romskih ženskih organizacija ili inicijative LGBT Romi, informisane o postojanju Labrisa i NLO-a. Sve one su takođe rekle da bi se u slučaju nasilja prvo obratile organizacijama oko kojih su i same okupljene, zatim Labrisu i NLO-u, a tek onda policiji i sudu.

Budućnost

Na pitanje kako vide svoju budućnost, barem što se tiče narednih pet godina, trinaest od ukupno petnaest sagovornica mi je reklo da jedino u inostranstvu može sebe da zamisli slobodnom i srećnom. Odgovor devojke iz manjeg grada je da planira da se preseli u veći grad, a devojke iz velikog grada da želi da ode od kuće i da se osamostali.

⁹² Razgovor sa aktivistkinjama Novosadske lezbejske organizacije (NLO), Novi Sad, mart 2013.

Po većini odgovora, Srbija nije mesto gde osobe koje se razlikuju mogu da imaju normalan život.

Ne vidim ništa pozitivno u budućnosti. Mnogo puta sam želela da napustim Srbiju jer sam umorna. Uslovi u kojima radim i živim su izuzetno teški, iscrpljuju mi energiju i snagu.⁹³

Sebe u budućnosti ne vidim u Srbiji. Ne bih mogla da živim u četiri zida, kako se očekuje da živim. To bi me vremenom ugušilo.⁹⁴

Volela bih da imam svoju kuću. Da završim školu i da budem neko i nešto. Interesuje me da imam vezu, ali sve to potajno⁹⁵

Nemam posao, mislim da ne mogu da ga nađem zbog moje nacije. Mislim da treba jednako da zapošljavaju svaku naciju. Nema veze šta ona radi kad izađe s posla, svi moraju da imaju jednaka prava. Političari trebaju da stanu na našu stranu. Ne mogu oni nekoga osuđuju i da lupaju neke gluposti ako to nisu doživeli. Nisu oni u našoj koži. Ne znaju kako je gladovati, kako je kad te neko pretuče... Ne znaju ništa!⁹⁶

⁹³ Intervju sa Romkinjom lezbejkom, Beograd, novembar 2012.

⁹⁴ Intervju sa Romkinjom lezbejkom, Niš, april 2013.

⁹⁵ Intervju sa Romkinjom lezbejkom, Vojvodina, mart 2013.

⁹⁶ Intervju sa Romkinjom lezbejkom, Vojvodina, decembar 2012.

Aktivizam Romkinja i Romkinja lezbejki

Uzimajući u obzir da u čitavom svetu žene aktivno učestvuju u menjanju sveta, ali ostaju nevidljive, čak i u korišćenju već osvojenih sloboda, ne čudi me činjenica da i Romkinje lezbejke, koje su i aktivistkinje, te slobode ne koriste. Iako deluje da je u Srbiji potpuno moguće slobodno sedeti u kafani, same ili sa svojim drugaricama, Romkinje lezbejke se često ustežu da u javnim prostorima u gradu u kome žive slobodno razgovaraju bez bojazni da će neko ko čuje razgovor iz toga moći da otkrije njihovu seksualnu orijentaciju. Tu slobodu ja osvajam družeći se sa lezbejkama i lezbejkama aktivistkinjama koje nisu Romkinje. Osvajanje prostora od strane žena, prostora koji je rezervisan za muškarce bilo koje seksualne orijentacije, jeste zadatak koji moramo da postavimo pred sebe. Aktivizam se odvija u zatvorenom prostoru, u zaštićenim radionicama. Što je još jedna pobeda patrijarhata!

Odustvo podrške lezbejkama i Romkinjama vodi do dalje marginalizacije i nevidljivosti. U velikom broju slučajeva feministkinje se nalaze u položaju da njihov feminizam može negativno uticati na položaj u zajednici ili na karijeru. Romkinje feministkinje su često suočene sa tim da ih drugi povezuju sa lezbejkama. Neki muškarci, najčešće oni koji su i sami aktivisti za prava Roma, govore da su *u romskom ženskom aktivizmu sve same prostitutke i lezbejke*, time iznoseći vrednosni stav o ženama uopšte, misleći da će baš tim epitetima moći da diskredituju rad aktivistkinja i trudeći se da nas oslabe.

To je i pokušaj da se javno degradira ženska solidarnost i povezivanje, te da se spreči bilo kakvo moguće priključivanje ostalih žena romskim ženskim organizacijama i inicijativama. Činjenica je da u romskom ženskom pokretu ima lezbejki, ali i da većinu čine heteroseksulne žene. Kao jedini odgovor na ovakve predrasude može biti još jača solidarnost među Romkinjama.

Podrška je važna i od drugih organizacija i institucija, onih koje imaju moć da podrže promene. Da bi se stvorilo sigurno mesto, nije dovoljna dobra volja osoba čiji je rad direktno usmeren na borbu protiv nejednakosti. Ipak, iskustvo aktivistkinja govori da je malo spoljne podrške. Što zbog nevidljivosti romske lezbejske egzistencije, što zbog neprepoznavanja važnosti tema kojima se bave, ove retke i dragocene inicijative se gase. Jedna od koordinatorki projekta o svojim naporima da stvori siguran prostor za Romkinje lezbejke govori:

Kada nam je završen projekat, aplicirali smo na još nekim mestima, ali nismo ništa dobili. Onda više nisam ni pisala projekat. Ne radimo po projektima. Ne mogu da gledam žene kao brojke nego osobe i ne možeš sa njima da radiš kao sa pukom matematikom. Ali sam zbog svoje materijalne situacije morala da prihvatim posao na kome sam radila po celi dan, više nisam imala

*kada da okupljam grupu, a ni novaca da se sastajemo po kafićima.*⁹⁷

Sa podrškom ili bez, aktivizam postoji, zato što dolazi do stvarne potrebe stvarnih žena.

*Mislim da smo jače ako smo udružene. Žene nisu mogle izaći iz svog prostora, iz svog naselja, iz svoje sobe. Sada mogu.*⁹⁸

Upravo je ovaj tekst i pisan da bi podstakao izlazak iz svoja četiri zida, ako zidove, s obzirom na položaj u društvu, uopšte i imamo.

*To nije stid i nije sramota voleti ženu...*⁹⁹

⁹⁷ Intervju sa Romkinjom lezbejkom, Beograd, februar 2013.

⁹⁸ Intervju sa Romkinjom aktivistkinjom za lezbejska ljudska prava, Novi Bečej/Zrenjanin, februar 2013.

⁹⁹ Intervju sa Romkinjom lezbejkom, Vojvodina, novembar 2012.

V Stvaranje zajednice

Pitanje postojanja lezbejskih zajednica unutar samih romskih zajednica, kroz ovo istraživanje, dalo je sledeći odgovor: lezbejskih zajednica Romkinja ima manje nego što ih ima kod žena u većinskoj populaciji. Izražen osećaj izolacije i samoće potvrđuje da je to tako. Postoji potreba da se egzistencija Romkinja lezbejki učini vidljivijom, ipak, dokle bude postojalo samo nekoliko javno deklarisanih lezbejki Romkinja, stvaranje zajednice nije lak poduhvat. U svom radu sam često u situaciji da pred medijima govorim o Romkinjama, o položaju u društvu, o tome šta sve radimo da taj položaj popravimo. I tada je za mene svaki put to coming-out, stalno iznova govorim o sebi kao o Romkinji, uvek uz mali internalizovani osećaj nelagodnosti. Razgovori sa drugim Romkinjama koje su radile na svojoj emancipaciji mi je pokazao da je to iskustvo zajedničko. Naša iskustva tokom života nam nisu dozvoljavala da istupamo kao Romkinje, jer je to uvek bilo povezano sa predrasudama. Da bi izbegle laži i autorasizam, bile su

nam potrebne druge Romkinje koje će nam ulivati snagu. Iako neke od njih nismo nikada imale pored sebe, onda kada bismo ih srele, bilo je važno. Isto je i kada su u pitanju druge lezbejke.

Pred izazovom smo da javno istupimo kao drugačije u društvu u kome, u najblažem obliku rečeno, nije popularno biti drugačija. Pretnje da ćemo biti odbačene, ismevane, da će upirati prstom u nas, da će nas proganjati preko telefona, na internetu, do toga da će nas neko prepoznati i prebiti na ulici. Normativna heteroseksualnost i sve druge patrijarhalne matrice, osim držanja u nevidljivosti i izolaciji, dovode do uspostavljanja standarda i za druge odnose. Negiranje ženskih života, kao i negiranje lezbejskog života u romskim zajednicama je manifestacija duboko ukorenjene mizoginije, rasizma i homofobije. Dalje, ne možemo zaboraviti činjenicu da pored ovih, imamo i mnogo drugih identiteta koji su nam važni i kojima želimo da posvetimo svoju energiju. Nemamo dostupne modele koji bi činili našu zajedničku kulturu i to ne zato što bi bilo previše komplikovano spojiti egzistenciju Romkinja sa egzistencijom lezbejki, već usled sveprisutne homofobije i heteroseksizma. Koliko je naših baka, tetaka, komšinica živelo bez muškaraca, koliko se istina prećutkivalo, pretvaralo u poluistine ili potpune laži? I sve to da bi se njihova egzistencija učutkala i postala potpuno nevidljiva. Iako sve lezbejke nisu svesne svog subverzivnog dejstva po patrijarhat, zajedničko iskustvo koje imamo kao Romkinje, rasizam i seksizam, može nas učiniti spremnim za promene.

Subverzivnost se ogleda u mogućnosti jačanja nas samih kroz prihvatanje činjenice da smo tokom celog života na sebe gledale kroz oči drugih ljudi oko nas, onih koji su nam govorili šta je lepo, normalno, šta je poželjno i prihvatljivo, da smo preko drugih usvajale vrednosti, razmišljanja i delanja, izgradile odnos sa sobom i okolinom. Jer, iako su važni za formiranje ličnosti, identiteti često imaju i ugnjetavačku funkciju i činjenica je da, ukoliko nemamo jake identitete i ako ne osećamo da pripadamo negde, nije naša greška već greška u ograničenosti „prihvatljivih“, ponuđenih nam identiteta. Potrebno je dekonstruisati pojmove identiteta i subjektivnosti nastalih u *tradiciji zapadne nauke i politike, rasističkog kapitalizma pod muškom dominacijom, napretka i prisvajanja prirode kao resursa za proizvodnju kulture (Haravej)*¹⁰⁰. Ono o čemu su pisale Dona Haravej, Čela Sandoval i bell hooks otkriva nam novu mogućnost umesto da se pitamo da li smo dobre Romkinje, i da iz našeg nepripadanja dobijemo snagu. Potrebno je otkriti opozicionu svest koju delimo sa onima kojima je isto kao i nama dugo uskraćivana stabilna pripadnost društvenim kategorijama¹⁰¹, onima koji su kao i mi marginalizovane grupe u okviru potlačenih grupa, osobe koje se ne mogu lako uklopiti u već ponuđene identitete. Zašto je važno prihvatiti

¹⁰⁰Haravej, Dona, *Manifest za kiborge*, „Ironičan san o zajedničkom jeziku za žene u integrisanom kolu“, prevod Ivane Spasić (Donna J. Haraway, *Simians, Cyborgs, and Women*, The Reinvention of Nature, Routledge, New York 1991)

¹⁰¹Ibid.

nepripadanje, a identifikovati se sa svim ostalima koji, ili koje, nigde ne pripadaju? Upravo zato što je zajednica onih koji ne pripadaju novi politički glas čija je istorijska pozicija suprotna poziciji dominacije patrijahata, kapitalizma i kolonijalizma i koje sa takve pozicije mogu da konstruišu svojevrсни identitet sačinjen od poštovanja drugosti i razlika.¹⁰² Tu može biti i romska zajednica jer deli iskustvo nepripadanja većini, kao i pripadnici/ce LGBTIQ zajednica.

Otpor patrijarhatu se ogleda i u stvaranju zajednica Romkinja lezbejki. Prepoznavanje, solidarost, svesne koalicije, afiniteti, političke srodnosti, u društvu koje je omalovažavalo žene i sve drugačije, mogu da budu putevi na kojima ćemo naći podršku da prihvatamo sebe onakve kakve jesmo. Mnoge lezbejke feministikinje smatrale su i smatraju da ljubav prema sebi i ljubav prema drugim ženama predstavlja najradikalniji čin koji žena može učiniti. Da bi ljubav postojala ona i ne mora biti izgovorena – ćutanje je sakriva, ali ne može da je ubije. Kada se povežemo, dobijemo snagu da pričamo o njoj. Ovim tekstom se upravo izgovara.

*Ovo sam napisala jer verujem
da žene moraju zaratiti protiv
tišine: protiv one tišine koja
je društveno nametnuta;
protiv politički predodređene
tišine; protiv ekonomski*

¹⁰²Ibid.

*nameštene tišine; protiv tišine koju stvara bol i očaj seksualnog nasilja i drugorazrednog društvenog položaja. Verujem u ljude: verujem da se možemo odreći okrutnosti i jednostavno prigrliti saučešće društvene jednakosti. Ne znam zašto verujem u sve ovo, ali znam da verujem i da tako i delam.*¹⁰³

¹⁰³Dworkin, Andrea, Letters From A War Zone, New York: Lawrence Hill Books, 1993

Vera Kurtić je radikalna feministkinja, levičarka i Romkinja. Aktivistkinja je i jedna od koordinatorki organizacije Ženski prostor iz Niša. Jedna je od osnivačica Romske ženske mreže, koja okuplja romske ženske organizacije i inicijative iz cele Srbije u zajedničku i jedinstvenu snagu za unapređivanje položaja Romkinja. Članica je Organizacije za lezbejska ljudska prava – Labris iz Beograda. Studirala je sociologiju i komunikologiju, trenutno pohađa master program Rod i mediji. Živi srećnu lezbejsku egzistenciju.

Džuvljarka autorke Vere Kurtić je istraživanje koje otvara problem nevidljivosti žena koje su Romkinje i lezbejke, i kojima se negira deo ličnog identiteta i ostvarenih veza i odnosa, kako u okviru romskih, tako i širih društvenih zajednica. Kroz primere egzistencija Romkinja lezbejki, autorka objašnjava terete roda, rase, nacionalne pripadnosti, klase i manjinske seksualne egzistencije i njihovo međusobno ukrštanje u diskriminaciji. Tekst je namenjen feminističkom pokretu, romskoj i LGBT aktivističkoj zajednici, kao i svima onima koji se zalažu za zaštitu i ostvarivanje ljudskih prava.

Iz prikupljenih svedočenja:

Živim sa K. već 4 godine, ona je moja porodica. Došla sam u Beograd zato što je moj otac hteo na silu da me uda... onda sam upoznala K. i počele smo da živimo zajedno. Nas dve smo živеле u tom romskom naselju za koje smo znale da je predviđeno za rušenje, ali ne možemo da nađemo posao i nemamo gde. Jednog dana su došli i srušili kuću... Rekli su mi da nemam pravo na smeštaj. U Centru za socijalni rad su se čudili kako smo ja i K. jedna porodica, rekli su da samo prave porodice dobijaju smeštaj, ne bi nas stavili zajedno ako bismo i dobile kontejner... Ljudi misle da mogu da odlučuju o mom životu. Socijalna radnica kojoj sam se obratila kada sam pobešla od oca je bila zainteresovana za moj slučaj, ali je onda počela da priča da mora da se bavim prostitucijom čim ne živim sa roditeljima ili rođacima. Ta socijalna radnica je puno puta razgovarala sa mnom zašto ja živim sa K. i zašto sam takva... Naše priče su se našle na internetu. Nekoliko puta mi se desilo i da me rođaci iz Beograda napadnu na pijaci, pričaju da ih ja sramotim zato što sam sa K. Neki koje poznajemo su nam rekli: Kako možete tako da nas brukate, mi smo Romi, toga nema kod nas! A na internetu smo videle strašne komentare na našu priču, kažu nam: Marš iz Srbije, p.... vam materi na! Sutra možemo da izađemo na ulicu i da nas neko pobije...